

Jaarverslag

Betrouwbaar bio: Certificatie en Toezicht in 2020

Skal zet zich in voor een betrouwbaar biologisch product voor de consument. Dat doen we ook in tijden van corona, hoewel dat in 2020 niet altijd even makkelijk was. Door een flexibele houding van de biologische bedrijven en van de medewerkers van Skal is het gelukt het meren-deel van de inspecties fysiek uit te voeren. Dit verdient een compliment.

Als bestuurders stellen wij het beleid van Skal vast; de manier waarop Skal invulling geeft aan haar kerntaken van informeren, certificeren en toezichthouden. In 2020 is de samenstelling van het bestuur vernieuwd. Zo'n vernieuwde samenstelling is een uitgelezen kans om fris te kijken naar hoe Skal haar taken heeft georganiseerd en om kennis te maken met de verschillende stakeholders. Als voorzitter volgde ik Rob Dortland op, die deze rol zes jaar heeft vervuld. Via deze weg wil ik hem graag nogmaals hartelijk danken voor zijn jarenlange betrokkenheid.

Terugblikkend op 2020 en mijn eigen hernieuwde kennismaking met Skal, ben ik onder de indruk van de inzet van alle betrokkenen bij het Nederlandse biologische controle systeem. Er is binnen Skal een enorme gretigheid om de doelen te bereiken, het ICT-fundament te vernieuwen en de basisprocessen van certificatie en toezicht zo slim en klantvriendelijk mogelijk in te richten. In alle teams zijn er volop ideeën

over wat er nog slimmer en beter kan en er lopen veel projecten tegelijkertijd om dit waar te maken. Deze intrinsieke verbeterwensen werden in 2020 aangevuld met een rapport van de Europese Health and Food Safety auditdienst (HFAA), dat ook een aantal duidelijke verbeterrichtingen geeft om onder andere de effectiviteit van de inspecties te verhogen en de verkooppunten onder certificering en toezicht te brengen. Dat het binnen Skal bruist van de ideeën, sluit aan bij de transitie waarin Skal zit. De omgeving waarin Skal opereert wordt ingewikkelder, omdat het toezichtsveld zich ontwikkelt en de biologische handelstromen toenemen in complexiteit en volume. Ook de (internationale) samenwerking in het toezicht stelt steeds hogere eisen aan de informatie-uitwisseling en de rolvastheid van alle schakels in de keten van toezicht en certificatie. De toezichtstaken van Skal nemen jaarlijks toe en de organisatie moet dan ook gestaag doorgroeien, zowel in omvang als in professionaliteit.

De uitdaging voor ons als bestuurders is om in al deze dynamiek de ontwikkelingen en risico's goed te prioriteren en te beheersen, natuurlijk in samenspraak met het ministerie van LNV. Het bestuur heeft dan ook uitdrukkelijk de verbetering van de robuustheid in relatie tot het takenpakket van Skal voor de toekomst op de agenda gezet. Dat sluit aan bij de brede analyse van

het keurings- en toezichtslandschap, die onlangs door de minister van LNV aan de Tweede Kamer is gezonden. Het is immers van belang om 'fit for the future', de uitdagingen die voor ons liggen, aan te gaan.

Wij hopen dat dit jaarverslag u een goed beeld geeft van de ontwikkelingen binnen Skal in 2020, haar werkwijze en resultaten. Een betrouwbaar biologisch product voor de consument, daar draait het natuurlijk om. En daar gaat Skal zich, ook in het komende jaar, weer graag voor inzetten.

Namens het bestuur,
Renée Bergkamp,
Voorzitter Stichting Skal Biocontrole

1. Inhoud

<u>1. Voorwoord Voorzitter</u>	2	<u>in 2020</u>	21
<u>2. Inleiding Directeur</u>	5	<u>7. Skal in 2020: Toezicht & handhaving</u>	27
<u>3. Over Skal Biocontrole</u>	6	<u>Toezicht in 2020</u>	27
<u>De gevolgen van de corona-pandemie voor Skal</u>	6	<u>Handhaving in 2020</u>	34
<u>Overzicht spelers in het Nederlandse controlesysteem voor biologische productie</u>	8	<u>8. Financiering Skal</u>	36
<u>Uitkomsten HFAA-audit</u>	10	<u>Kosten en baten 2020</u>	37
<u>4. De Biologische sector</u>	14	<u>Financiële risico-analyse</u>	43
<u>Verdere afvlakking groei bio-sector in 2020</u>	14	<u>Nieuwe tariefsystematiek Skal</u>	43
<u>Ontwikkeling biologische landbouw</u>	15	<u>9. Organisatie en bestuurszaken</u>	45
<u>Ontwikkeling bij handel en verwerking</u>	17	<u>Deskundig personeel</u>	45
<u>Uittredende bedrijven</u>	17	<u>Strategische ICT-projecten</u>	47
<u>5. Skal in 2020: Informeren</u>	17	<u>Borging interne kwaliteit</u>	48
<u>6. Skal in 2020: Certificatie en naleving</u>	20	<u>Afhandeling klachten</u>	48
<u>Certificeren landbouw- en levensmiddelensector</u>	20	<u>Afhandeling informatieverzoeken</u>	49
<u>Naleving door gecertificeerde bio-bedrijven</u>		<u>Afhandeling bezwaar en beroep</u>	49
		<u>Beroepszaken 2020</u>	49
		<u>Klanttevredenheid 2020</u>	49
		<u>Bestuurszaken</u>	50
		<u>Adviesraad Skal</u>	51

<u>Risicomangement /wet- en regelgeving</u>	51
<u>Vooruitblik 2021</u>	53
<u>Grip op Corona</u>	53
<u>Verwachte groei bio-sector in 2021</u>	53
<u>Start certificatieplicht verkoopkanalen consument</u>	53
<u>Nieuwe bio-verordening per 2022</u>	53
<u>Actief toezicht op niet-aangemelde bedrijven</u>	53
<u>Ontwikkeling toezichtsarrangementen</u>	54
<u>Aandacht voor automatisering en data</u>	54
<u>Certificatievoorwaarden vernieuwd</u>	54
<u>Mogelijke herziening van de wijze waarop de controle van de biologische productie en handel in NL is ingericht</u>	54

2. Inleiding directeur

2020 was een bewogen jaar. Waar Skal voortvarend het jaar startte, schudde de pandemie vanaf maart de boel flink op. Ieders leven kwam er anders uit te zien en zowel persoonlijk als zakelijk was er veerkracht nodig om vol energie door te gaan.

Gelukkig kon Skal snel schakelen, mede door de derogatie van de EU, en vonden de inspecties voor laag risico bedrijven tijdelijk niet meer op locatie plaats, maar online en op afstand. Dit met de veiligheid van zowel onze medewerkers als die van de biologische bedrijven in het achterhoofd. Het grootste gedeelte van de medewerkers schakelde over op thuiswerken. Terugkijkend op deze bizarre ontwikkeling, kan ik niet anders dan alle betrokkenen complimenteren over hoe snel iedereen de nieuwe werkelijkheid eigen heeft gemaakt. Zowel onze medewerkers, als de bio-bedrijven die we online hebben geïnspecteerd.

Hoewel ik trots ben op de wendbaarheid die Skal heeft getoond en de inspanningen die zijn verricht door zowel de inspecteurs als ook bijvoorbeeld de ICT'ers om de online inspecties mogelijk te maken, is ook gebleken dat een online inspectie een goede aanvulling is op de fysieke inspectie, maar absoluut geen volwaardige vervanging. Het illustreerde ook dat we met ons eigen ICT-programma en met digitalisering in de sector

komende jaren voortgang moeten maken.

Omdat de biologische voedselsector een vitale sector is, konden in het najaar tijdens het aanscherpen van de corona-maatregelen en de tweede lockdown de verplichte fysieke inspecties doorgang blijven vinden. De uitvoering van overheidstaken blijven namelijk doorgaan, inclusief inspecties en toezicht. Daarnaast gaf ook de EU geen ruimte om de resterende bedrijven anders dan fysiek te inspecteren. Belangrijk voor de geldigheid van de biologische bedrijfscertificatie én de bijbehorende betrouwbaarheid van de biologische producten.

In het najaar ontvingen wij ook de resultaten van de Europese HFAA-audit over het Nederlandse biologische controlesysteem die eind 2019 heeft plaatsgevonden. De aanbevelingen waren omvangrijk en Skal heeft hierop ook gereageerd, onder andere door vanaf 2021 verkooppunten te certificeren, het verlenen van ontheffingen voor onthoornig aan te passen en te gaan werken met nieuwe toezichtarrangementen op basis van een risicoprofiel op bedrijfsniveau.

Ook in 2021 gaat Skal, ten tijde van de pandemie, alle zeilen bij zetten om de bedrijfsinspecties te kunnen blijven uitvoeren, het risicogerichte toezicht te vernieuwen en de nieuwe Biologische verordening

die ingaat per 1 januari 2022 door te voeren in alle werkprocessen. Skal zal in samenwerking met de sectororganisatie Bionext de bedrijven zo snel en goed mogelijk informeren over de gevolgen die de nieuwe bio-verordening voor hun bedrijfsvoering zal hebben. Dat Skal zo wendbaar is gebleken in 2020, geeft mij vertrouwen in 2021!

Namens het Management Team

Nicolette Klijnhout-Klijn,
Directeur Skal Biocontrole

3. Over Skal Biocontrole

Skal in het kort

De missie van Skal is om bij te dragen aan de betrouwbaarheid van de Nederlandse biologische sector en daarmee het biologische product. Dit geeft Skal vorm door duidelijk te informeren, bedrijven te certificeren en adequaat toezicht te houden op de naleving van de biologische wetgeving. Dit doet Skal als Zelfstandig Bestuurs Orgaan (ZBO).

Skal Biocontrole zet zich via certificatie en toezicht in voor aantoonbare betrouwbaarheid van de biologische sector in Nederland. Eind 2020 bestaat de bio-sector uit **5.370 bedrijven**.

Biologische landbouw en voeding zijn wettelijk gedefinieerde begrippen en het woord 'biologisch' is een Europeesrechtelijk wettelijk beschermde term. De wetgeving is gericht op het verzekeren van eerlijke concurrentie, een goede werking van de

interne markt en op het behoud en de rechtvaardiging van het vertrouwen van de consument in biologische producten.

De aanduiding 'biologisch' is binnen de EU slechts toegestaan op landbouwproducten en levensmiddelen wanneer deze aantoonbaar voldoen aan de daarvoor geldende wettelijke eisen, vastgelegd in Verordening (EG) nr. 834/2007 en nr. 889/2008. Skal vertaalt de regelgeving voor Nederland naar een uitvoerbaar systeem van toezicht en certificatie.

Procescertificatie

De basis van de borging door Skal van de betrouwbaarheid van het biologisch product, is de certificatie van de bedrijven die de biologische producten produceren, bewerken en/of in de handel brengen. Het betreft dus een procescertificatie; oftewel producten die voortkomen uit een proces dat conform de EU-Verordeningen is uitgevoerd, worden beschouwd als biologisch. Voor deze procescertificatie is Skal geaccrediteerd conform ISO 17065 op basis van het certificatieschema zoals dat in Skal Reglement 21 is vastgelegd.

Toezicht

Naast de certificatiewerkzaamheden houdt Skal ook toezicht. Dit toezicht bestaat uit toezicht op de gecertificeerde biologische bedrijven en toezicht op de naleving van overige marktdeelnemers. Denk hierbij aan het onterecht gebruik van het biologisch keurmerk of de term “biologisch” door niet-gecertificeerde bedrijven. Toezicht wordt op basis van risico’s vormgegeven en kan uit verschillende activiteiten bestaan, zoals attenderingen, meldingen, cross-checks en andere type steekproeven. Hierbij worden zowel inspecties uitgevoerd als monstername- en traceringsonderzoek.

Voorverpakt

Als een bedrijf voorverpakte biologische consumentenproducten op de markt brengt, is gebruik van het Europese keurmerk verplicht. Met de afgifte van dit keurmerk maakt Skal de betrouwbaarheid van biologische producten zichtbaar voor afnemer en consument. Het biologisch keurmerk mag alleen gebruikt worden door biologische gecertificeerde bedrijven.

De gevolgen van de corona-pandemie voor Skal

De hele wereld werd in 2020 overvallen door een pandemie door de uitbraak van het COVID-19 virus. Ook voor Skal heeft dat grote gevolgen gehad, waarvan de meeste in de rest van het jaarverslag nader zullen worden toegelicht. Om dat goed in perspectief te plaatsten zijn de ontwikkelingen met de meeste impact hieronder kort weergegeven.

In maart 2020 kwamen de inspectiewerkzaamheden stil te liggen tijdens de eerste landelijke lockdown. Er is toen geschakeld naar het op afstand uitvoeren van de jaarlijkse inspecties bij laag-risico bedrijven en de toelatingsonderzoeken. Deze werkwijze is later door de door de EU opgestelde derogatie in de verordening EU 977/2020 bestendigd. Naast de mogelijkheid om laag-risico bedrijven op afstand te inspecteren is er voor het jaar 2020 ook een aantal andere controlemaatregelen aangepast. Zo werd het aantal wettelijk verplichte monsternames en gerichte inspecties in percentages teruggebracht (zie verder hoofdstuk Toezicht). Hierdoor kon Skal haar inspectiecapaciteit maximaal benutten om, toen fysiek inspecteren weer mogelijk werd, de rest van de biologische bedrijven op locatie te bezoeken voor de jaarlijkse inspectie.

Als gevolg van de pandemie heeft Skal de meeste aanvullende inspecties aangekondigd. Artikel 9 (4) van de horizontale controleverordening EU 2017/625 bood Skal deze ruimte. Bij de afweging om inspecties aan te kondigen speelde de veiligheid van zowel de inspecteurs als de onder toezicht staande bedrijven een rol. In het najaar van 2020 is door het Rijk besloten dat toezicht op de voedselproductie tot de essentiële beroepen behoort, die ongeacht de lockdownmaatregelendoorgang moeten vinden. Hierdoor konden onze inspecteurs hun inspectie-activiteiten op locatie blijven uitvoeren, met een streng corona-protocol.

Echter tijdens de tweede coronagolf kreeg Skal te maken met extra uitval onder de inspecteurs (deels door ziekte en deels door de wachttijd op testuitslagen). Uiteindelijk zijn in 2020 **447 biobedrijven** niet bezocht voor de jaarlijkse inspectie (hieronder ook **133 pluimveebedrijven** die niet bezocht konden worden door de uitbraak van de vogelgriep). Dit is **8%** van de in totaal **5370 bedrijven** die onder controle staan van Skal.

De corona-pandemie loopt als een rode draad door alle cijfers van dit jaarverslag. Daar waar nodig, is expliciet aangegeven wat de invloed van de pandemie was op de door Skal behaalde resultaten.

**“Ik roep op kantoor altijd:
ik heb de leukste baan!”**

Monique Wellink, management- assistent/kwaliteitsmedewerker

Skal voert inspecties uit bij bio-bedrijven, maar staat zelf ook onder toezicht van verschillende instanties. Onder leiding van Monique Wellink, kwaliteitsmedewerker, is in 2020 met goed gevolg de jaarlijkse audit van de Raad van Accreditatie afgerond. “We liggen onder verschillende vergrootglazen. Ik roep op kantoor altijd: ik heb de leukste baan! Als het goed is, vindt iedereen dat natuurlijk.” Naast assistent van het managementteam is ze ook kwaliteitsmedewerker.

“Skal moet zich aan allerlei Europese en nationale wet- en regelgeving houden. In Nederland is Skal op basis van het Landbouwkwaliteitsbesluit 2007 de aangewezen controlerende autoriteit. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft een aantal vereisten aan de inrichting van onze bedrijfsvoering vastgelegd in het sturingsprotocol. We werken er continu aan om die regels goed te borgen en worden daar ook op getoetst.”

Het is namelijk belangrijk dat ieder bedrijf gelijk wordt behandeld. “Je kunt niet ‘s ochtends tegen een biologisch bedrijf zeggen: je hebt je dag niet, je hebt de papieren

niet in orde maar ik zie het door de vingers en dan ‘s middags, een ander bedrijf voor hetzelfde een afwijking geven. Daarom staat er in ons managementsysteem precies beschreven hoe we een inspectie uitvoeren of hoe we omgaan met een melding. Ieder proces is beschreven zodat iedereen werkt conform instructie.”

[Lees online verder](#)

Overzicht spelers in het Nederlandse controle systeem voor biologische productie

Het Nederlandse controlesysteem kent verschillende spelers, hieronder een overzicht:

LNV

Het ministerie van LNV is de centrale bevoegde autoriteit voor biologische productie in Nederland, in de zin van artikel 27, lid 1, van Verordening (EG) nr. 834/2007. LNV is verantwoordelijk voor de interpretatie van de wetgeving en de ontwikkeling van het landbouwbeleid. LNV heeft als keurmerkeigenaar de consumentencommunicatie over biologisch uitbesteed aan het Voedingscentrum.

Skal Biocontrole

Skal is de autoriteit waaraan LNV de bevoegdheden inzake controle en certificatie van marktdeelnemers in de zin van artikel 2, onder o), en artikel 27, lid 4, onder a), van Verordening (EG) nr. 834/2007 heeft gedelegeerd. Het ministerie van LNV heeft Stichting Skal Biocontrole aangewezen als controlerende autoriteit voor de uitvoering van deze wettelijke taken, die voortvloeien uit de Europese verordeningen voor de biologische productie. De Europese verordening geeft lidstaten de keuze in de structuur van het controleregime. Nederland heeft gekozen voor één controlerende autoriteit die verantwoordelijk is voor alle uit de Europese bio-wetgeving voortkomende controletaken. Skal moet als zelfstandig bestuursorgaan niet alleen voldoen aan de nationale bepaling waarop haar wettelijk mandaat is

gebaseerd, maar ook aan andere nationale voorschriften inzake de werking van het openbaar bestuur (bijvoorbeeld de Algemene Wet Bestuursrecht en de Wet Openbaarheid van Bestuur (Wob). Stichting Skal Biocontrole is een zelfstandig bestuursorgaan (ZBO).

NVWA

De Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) is de autoriteit voor voedselveiligheid en voor opsporing en strafrechtelijk onderzoek, met inbegrip van fraude en financiële misdrijven op het gebied van biologische levensmiddelen en diervoeders. De NVWA en Skal verschaffen elkaar informatie over onder meer analyse-uitslagen van biologische producten en, indien relevant, gegevens over biologische bedrijven. Zo informeert de NVWA Skal actief over door haar geconstateerde afwijkingen bij biologische bedrijven die van invloed kunnen zijn op de biologische status van bedrijven. Ook informeert Skal de NVWA bij vermoedens van fraude met biologische producten.

RVO

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) maakt deel uit van het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), maar werkt ook in opdracht van LNV. RVO is verantwoordelijk voor de aanmelding in het informatiesysteem voor de biologische landbouw (Organic Farming Information System – OFIS), de uitvoering van het Trade Control and Expert System (Traces) en het verlenen van ontheffingen van artikel 29 van Verordening (EG) nr. 889/2008.

Douane

De douane verricht alle documentencontroles in het kader van biologische Verordening (EG) nr. 1235/2008. Wanneer een zending onder een risicoprofiel valt, wordt een kennisgeving aan Skal verzonden.

“Zo gauw het geoogst wordt of de stal uitgaat, dan komen de inspecteurs levensmiddelen in beeld”

Tonia Bennink, Inspecteur Levensmiddelen

Er zijn bij Skal twee soorten inspecteurs. De landbouwinspecteurs gaan bij de agrarische bedrijven langs. Als inspecteur levensmiddelen controleert ze bedrijven die te maken hebben met import, opslag, handel en alle vormen van bereiding. Als vee bijvoorbeeld wordt verhandeld aan een slachterij, dan gaat Skal op inspectie bij de handelaar, maar ook bij de slachterij zelf, legt ze uit. “En stel dat er vleeswaren van dat vlees worden gemaakt, dan komen we ook daar controleren. Eigenlijk controleren we dus iedere stap in het traject en de volledige biologische keten.” Ook bij het opslagbedrijf waar de wortelen na de oogst worden opgeslagen, of het handelsbedrijf die de wortelen vervolgens doorverkoopt.

Als de consument een product in de supermarkt koopt, zijn Tonia of haar collega's bij al die verschillende bedrijven in de keten op inspectie geweest. Ze werkt sinds mei 2019 bij Skal, relatief kort. “Ik was blij verrast dat echt elk klein stukje in de keten gecontroleerd wordt, zelfs een handelaar die het product zelf niet eens ziet. Dat is natuurlijk goed voor de betrouwbaarheid van het product.”

[Lees online verder](#)

Uitkomsten HFAA-audit

De Europese auditdienst Health and Food Audits and Analysis (HFAA) van het DG Gezondheid en Voedselveiligheid heeft van 19 tot en met 27 november 2019 een audit uitgevoerd ter beoordeling van het Nederlandse controlesysteem voor de biologische productie en de etikettering van biologische producten. In het eind 2020 verschenen rapport geeft de HFAA haar bevindingen en aanbevelingen voor het Nederlandse controlesysteem.

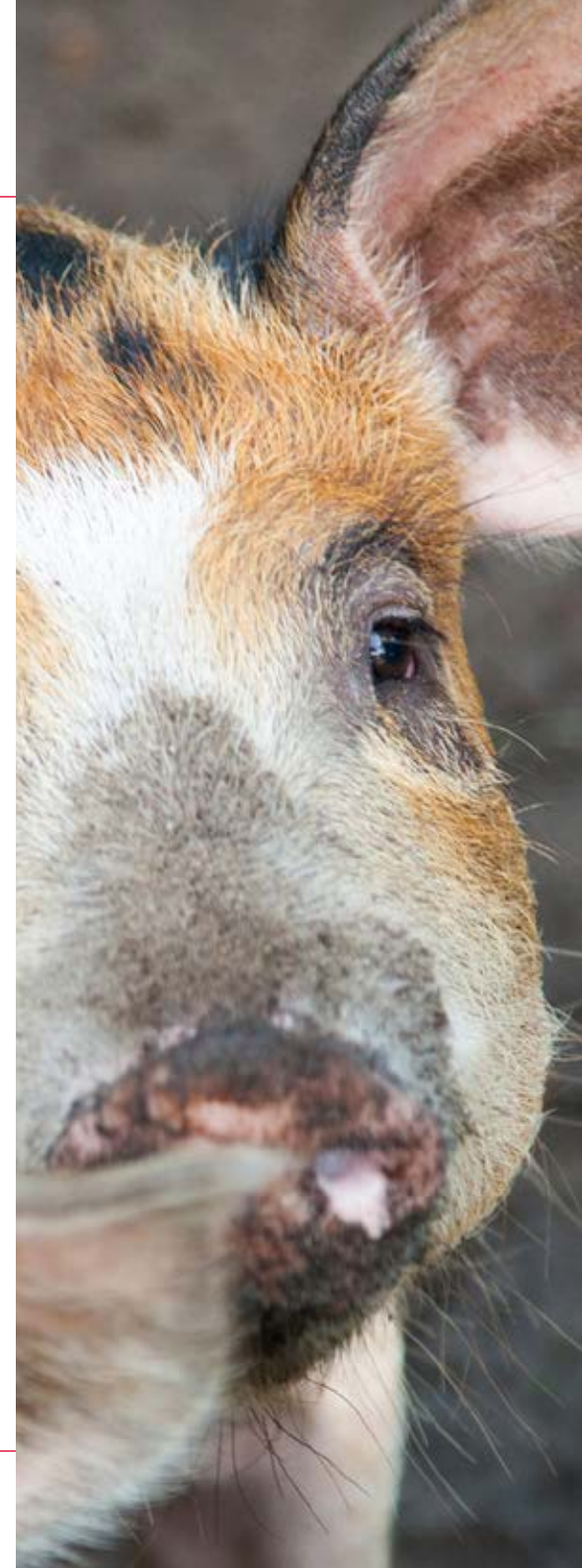
Bevindingen HFAA

In het verslag wordt geconcludeerd dat Nederland over een goed gestructureerd controlesysteem met een duidelijke verdeling van verantwoordelijkheden tussen de bevoegde autoriteit en de controlerende autoriteit Skal beschikt, waaraan de bevoegde autoriteit haar bevoegdheid voor de inspectie en certificatie op het gebied van biologische productie heeft gedelegeerd.

Aandachtspunten HFAA

Er zijn door de EC op basis van het auditrapport van de HFAA dat in november 2020 is gepubliceerd 12 aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen betreffen het gehele controlesysteem op de biologische productie, dat vormgegeven wordt door LNV, Skal, RVO, NVWA en de Douane. Hiernaast de belangrijkste elementen van de aanbevelingen

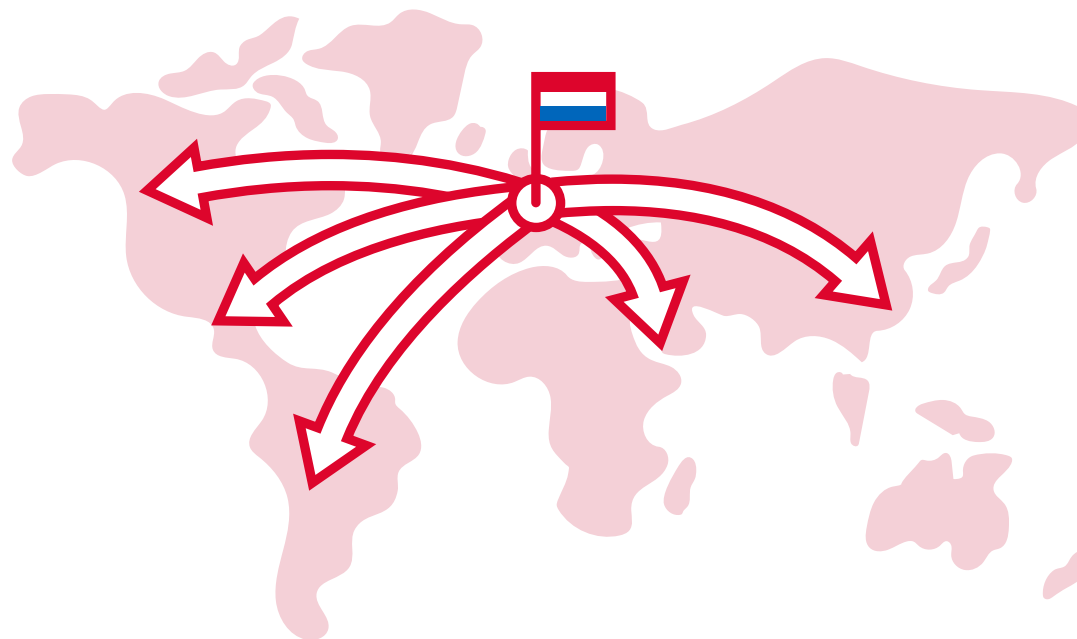
1. De rol van de bevoegde autoriteit moet beter ingevuld worden, waaronder het toezicht op de effectiviteit van het Nederlandse controle stelsel op de biologische productie.
2. De samenwerking en communicatie tussen de verschillende organisaties in de controle op de biologische productie in Nederland moeten beter en de rollen en verantwoordelijkheden moeten duidelijker beschreven worden.
3. De inrichting van de inspectiecyclus en de inspectie zelf moeten adequater en er moet meer bewijsmateriaal van de beoordeelde documenten (inkoop, verificatie, tracering en massa balans) aan de inspectierapporten worden toegevoegd.
4. De voorbereiding en planning van de inspecties moeten effectiever, de inspecteur moet vooraf aan de inspectie toegang hebben tot alle relevante bedrijfsinformatie, inclusief perceelgegevens, diergegevens en productiewerkzaamheden.
5. Ontheffingen voor onthoornen moeten periodiek en op dierniveau worden verleend met adequate onderbouwing.

6. Er moet toezicht gehouden worden op filialen van supermarktketens en zelfstandige winkels om vast te stellen dat zij geen verrichtingen uitvoeren die niet kunnen worden vrijgesteld van controle. Certificatie van winkels moet worden bijgeschreven op bestaande bio-certificaten, dan wel er moeten nieuwe certificaten worden afgegeven, conform EU-format.
7. De importcontrole in Nederland moet worden aangescherpt en de fysieke controle op de zendingen moet plaatsvinden voordat de goederen vrijgegeven worden aan de markt. Hiervoor dient voor goederen onder de Guidelines per importcertificaat bemonsterd te worden. De monsters dienen geanalyseerd te worden met adequate analysemethoden bij daarvoor bevoegde (en aangewezen) laboratoria.
8. Het handhavingsinstrumentarium, de bevoegdheden en de juridische slagkracht van Skal moeten zodanig worden ingericht en versterkt dat er sprake kan zijn van een adequate handhaving, met name in het geval van een geground vermoeden dat marktdeelnemers van plan zijn niet-conforme producten in de handel te brengen, zoals is vereist op grond van artikel 91, lid 2, van Verordening (EG) nr. 889/2008.

In samenwerking met LNV, RVO, NVWA en de douane werkt Skal aan het opvolgen van deze aanbevelingen. Hiertoe is onder andere in 2020 gestart met het toezicht op en de certificatie van de verkoop aan de consument, de aanpassing van de verlening van ontheffingen voor onthoornen, de bemonstering per COI in de uitvoering van de Guidelines en het inregelen van toezicht op hoog risico bedrijven.

Daarnaast is er recent een traject gestart waarin het Nederlandse controlestelsel opnieuw geëvalueerd zal worden in relatie tot de juiste verdeling van rollen, verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Deze evaluatie zal mogelijk leiden tot aanpassingen in het stelsel en daarmee tot een verbetering van de borging van de betrouwbaarheid van de Nederlandse biologische productie.

4. De biologische sector

Verdere afvlakking groei bio-sector in 2020

In 2020 groeide het aantal bedrijven dat onder controle staat bij Skal netto met **129 (2,5%)** tot **5.370**. De groei was wederom groter bij verwerking en handel (**+2,8%**) dan bij landbouwbedrijven (**+1,9%**). De groei in 2020 ligt hiermee voor verwerking en handel ook lager dan waar Skal in de planning rekening mee had gehouden (**+7,5%** en **+1%** voor landbouw). De groei in het verslagjaar 2020 kwam met genoemde **+2,5%** ook lager uit dan die in 2019 (**+3.9%**) en 2018 (**6.7%**).

De 5.370 bedrijven die onder controle staan bij Skal mogen nog niet allemaal hun producten als biologisch verkopen. Aangemelde landbouwbedrijven moeten na het toelatingsonderzoek eerst een omschakelperiode doormaken, voor zij door Skal gecertificeerd worden. Deze omschakelperiode geldt voor de hele bedrijfsvoering inclusief grond, gewassen en dieren.

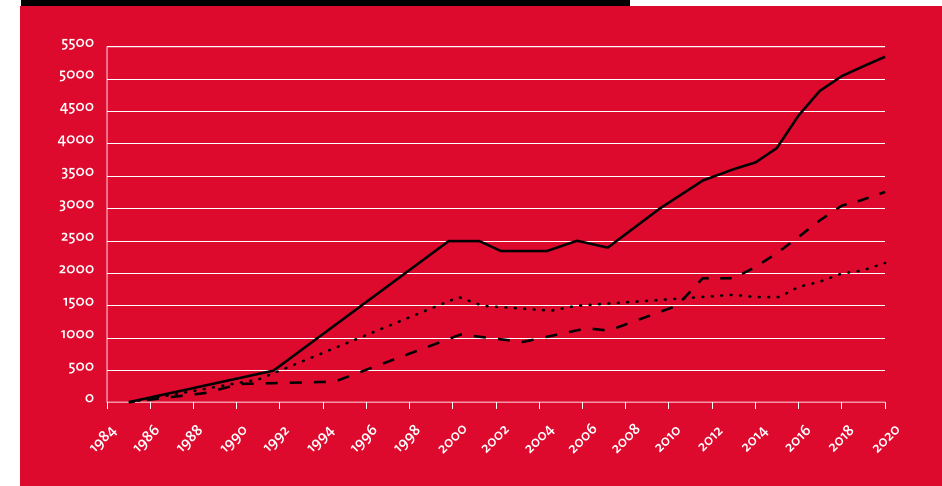
Verwerkers en handelsbedrijven zijn gecertificeerd na een goed doorlopen toelatingsonderzoek. Het aantal gecertificeerde bedrijven is eind 2020 in totaal **5.204**, dat is **137** bedrijven meer dan de **5.067** eind 2019.

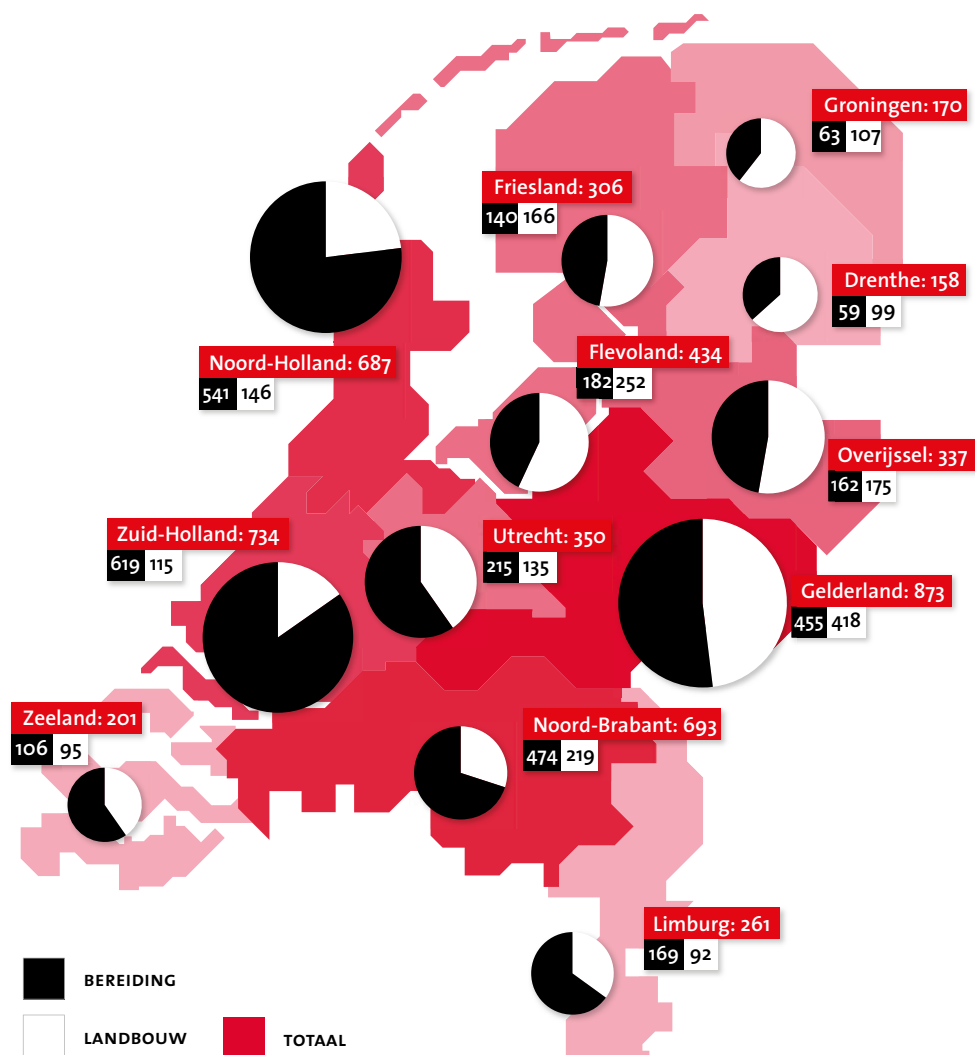
BEDRIJVEN ONDER CONTROLE BIJ SKAL PER 31 DECEMBER VAN HET JAAR 2015-2020 IN AANTALLEN

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Landbouwbedrijven	1.625	1.831	1.930	2.010	2.076	2.115
Verwerking/handel	2.352	2.586	2.800	3.036	3.165	3.255
Totaal aantal bedrijven	3.977	4.417	4.730	5.046	5.241	5.370

OVERZICHT AANTAL GEREГИSTREERDE BEDRIJVEN BIJ SKAL (DECEMBER 31)

totaal ———
landbouw
verwerking / handel - - - -

Ontwikkeling biologische landbouw

Van de **2.115** bij Skäl aangemelde landbouwbedrijven zijn er **2.019** biologisch gecertificeerd. Dit zijn in totaal **67** meer landbouwbedrijven dan de **1.952** van eind 2019. Biologische landbouwbedrijven maken hiermee **4%** uit van het totaal aantal landbouwbedrijven in Nederland.

In totaal zijn er eind 2020 nog **96** landbouwbedrijven in omschakeling naar biologisch. Eind 2019 waren dit er **124**. Het aantal omschakelaars daalt al enkele jaren. Het biologisch areaal groeit desondanks door.

Het biologisch landbouwareaal is in 2020 met **7,1%** gegroeid naar **74.282** hectare biologische grond. Daarnaast is nog **5.382** hectare landbouwgrond in omschakeling naar biologische landbouwgrond. De **5.382** hectare in omschakeling, zijn van de nieuwe bedrijven die omschakelen naar biologisch, maar vooral ook van de al gecertificeerde landbouwbedrijven die nieuwe grond omschakelen. In 2019 beslaat in Nederland een gemiddeld gangbaar boerenbedrijf **32** hectare (bron: CBS). Een bio-bedrijf in Nederland omvat in 2020 gemiddeld **37** hectare.

De tendens is dat biologische bedrijven groter worden doordat ze grond erbij kopen en bedrijven samenvoegen. Het biologisch areaal groeit daardoor sterker dan het aantal biologische landbouwbedrijven.

BIO-AREAAL (HA) IN NEDERLAND (PER 31 DECEMBER) EN LANDBOUWBEDRIJVEN (AANTALLEN) BIO + IN OMSCHAKELING VAN HET JAAR 2015-2020.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Oppervlakte bio	56.729	58.446	60.449	66.623	69.349	74.282
Oppervlakte in omschakeling	2.391	3.319	9.067	4.728	5.856	5.382
Aantal landbouwbedrijven (bio + in omschakeling)	1.625	1.831	1.1930	2.010	2.076	2.115
Totaal ha	59.120	61.765	69.516	71.351	75.205	79.664

GECERTIFICEERDE BEDRIJVEN MET VEETEELT PER SUBSECTOR VAN HET JAAR 2015 -2020 IN AANTALLEN

Sector	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Melkvee	357	380	481	481	488	506
Varkens	135	148	172	175	190	191
Schapen	124	131	146	144	151	156
Geiten	69	77	88	88	82	81
Pluimvee	266	281	304	315	313	329

*Bedrijven kunnen in meerdere categorieën vallen.

BIO-AREAAL PER PROVINCIE EIND 2020 IN HECTAREN

Provincie	Biologisch totaal	In omschakeling	Totaal
Drenthe	6.385	151	6.536
Flevoland	12.236	747	12.983
Friesland	8.548	923	9.471
Gelderland	8.790	743	9.533
Groningen	5.168	542	5.710
Limburg	2.548	227	2.775
Noord-Brabant	7.323	577	7.900
Noord-Holland	6.973	202	7.175
Overijssel	6.139	560	6.699
Utrecht	3.726	272	3.998
Zeeland	2.543	158	2.701
Zuid-Holland	3.903	280	4.183
Totaal	74.282	5.382	79.664

Ontwikkeling bij handel en verwerking

TABEL NR.6: VERWERKING/HANDEL VAN HET JAAR 2015-2020 IN AANTALLEN.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Verwerking/handel	2.352	2.586	2.800	3.036	3.165	3.255
Totaal aantal bedrijven	3.977	4.417	4.730	5.046	5.241	5.370

Eind 2020 stonden er **3.255** verwerkers, importeurs, handelaren en opslagbedrijven onder controle van Skal. Dit zijn er netto **90** meer dan eind 2019. Van die **3.255** bedrijven hebben **3.185** een bio-certificaat.

Uittredende bedrijven

In 2020 hebben **317** bedrijven hun Skal-registratie opgezegd. Dit is minder dan de **346** opzeggingen in 2019. In vier gevallen is bij de opzegging expliciet aangegeven dat dit een gevolg was van de corona-pandemie.

De relatief beperkte netto groei van de bio-sector van **2,5%** in 2020 (**3,9%** in 2019, **7,7%** in 2018) kan dus niet worden verklaard door het aantal uittreders.

Van de **317** opzeggingen zijn dit **240** handel- en verwerkingsbedrijven (t.o.v. **254** in 2019). De overige **77** zijn landbouwbedrijven (ten opzichte van **92** in 2019).

Redenen uittreden landbouw

In **35%** van de uittredingen gaat het om bedrijfsbeëindiging, samenvoeging of overname. In **29%** van de gevallen stopt het landbouwbedrijf met de bio-activiteiten, bij **24%** zijn er overige financiële overwegingen zoals faillissement of geen economische meerwaarde. In 12 (**16%**) gevallen is een landbouwbedrijf uitgetreden als gevolg van de kosten van certificatie.

Redenen uittreden handel en verwerking

Bij **47%** van de opzeggingen gaat het bij handel en verwerking om het stoppen met de bio-productie. **22%** is het gevolg van verkoop, overname, samenvoeging of beëindiging van het bedrijf. Bij **16%** was het gevolg van overige financiële redenen zoals een faillissement.

5. Skal in 2020: Informeren

Eén van de kerntaken van Skal is het informeren over de bio-regelgeving en de rol van Skal Biocontrole hierin. Het belangrijkste communicatiemiddel van Skal is de website. Dit is dé bron van informatie over de bio-regelgeving in Nederland. In 2020 is de website www.skal.nl vernieuwd. De website geeft een volledig overzicht van de bio-wetgeving en wat de naleving hiervan betekent per doelgroep. Skal heeft de informatie opgedeeld naar de doelgroepen: Landbouw: gewassen en vee, vervaardigen, handel, opslag, import en aquacultuur. In de loop van 2020 is daar als gevolg van de certificatieplicht van winkels en marktkramen, de doelgroep 'verkooppunten' aan toegevoegd.

De website heeft als doel volledig te zijn in de informatie-verstrekking. De uitdaging hierbij is om de informatie goed te ordenen. Met de nieuwe website is de vindbaarheid verhoogd en de zoekfunctie verbeterd. In 2021 komen er vervolgstappen om informatie op de website visueler te maken en de gebruiker meer te begeleiden bij het vinden van relevante informatie.

Naast de website werkt Skal ook met informatieverstrekking per mail naar de verschillende doelgroepen. Via mailingen kan er dieper gesegmenteerd worden op bedrijfsindeling, zodat alleen de bedrijven voor wie de informatie relevant is, hier een e-mail over ontvangen. In de informatievoorziening stapt Skal steeds verder over op het digitaal informeren,

de papieren nieuwsbrief Skal Actueel is in 2020 slechts één keer uitgekomen. De visie van Skal op informeren is dat Skal snel, vaak en eenduidig informeert en dat de informatievoorziening begrijpelijk en uniform is. Hierbij maakt Skal in de toekomst meer gebruik van data-analyse. Zo kan Skal achterhalen welke informatiebehoefte er wanneer is, bij de verschillende doelgroepen, in de verschillende fases van de certificatie.

Biobeurs

De Nederlandse biologische vakbeurs Bio-beurs die in januari in Zwolle plaatsvond was een goede gelegenheid om buiten het inspectiemoment om met biologische bedrijven van gedachten te wisselen. Op de Bio-beurs heeft Skal daarnaast workshops gegeven met informatie over het naleven van de (nieuwe) biologische wetgeving.

Nieuwe bio-wetgeving per 2022

Skal informeert de bio-bedrijven die onder haar controle staan graag actief over de wijzigingen in de nieuwe Europese biowetgeving die ingaat per 1 januari 2022. Een voorwaarde hiervoor is echter dat ook de secundaire wetgeving volledig is vastgesteld. De secundaire wetgeving houdt in: de productie- en controleregels die volgen uit de nieuwe EU bio-verordening. Deze secundaire wetgeving is nog in ontwikkeling. De Europese Commissie heeft daarom halverwege 2020 besloten de inwerkingtreding van de nieuwe bio-verordening met een

jaar uit te stellen naar 2022. De voorlichting van Skal over de nieuwe bio-wetgeving was hierdoor in 2020 vooral procesmatig van aard: de ingangsdatum van de nieuwe wetgeving stond centraal. De inhoudelijke voorlichting volgt wanneer de productie- en controleregels zijn vastgesteld.

Informatieverstrekking over inspecteren tijdens lockdown

Veel van de communicatie-inspanningen in 2020 gingen natuurlijk over de coronapandemie en wat deze betekende voor de controles van Skal. Tijdens de eerste lockdown in maart is Skal overgegaan op inspecties op afstand bij laag-risicobedrijven.

Tijdens de tweede lockdown in het najaar zijn de fysieke inspecties doorgegaan, met een streng corona-protocol. Beide werkwijzen zijn begeleid met nieuwsberichten en voorlichting naar de betrokken bedrijven.

BioBetrokken

Om te zorgen dat de communicatiemiddelen van Skal goed aansluiten bij de behoefte van de onder ons toezicht staande bedrijven, is er in 2020 een digitaal klantenpanel ontwikkeld. Het panel: 'BioBetrokken', kent eind 2020 al 421 leden. De leden denken vanaf 2021 mee met Skal over de invulling van de kerntaak informeren.

6. Skal in 2020: Certificatie en naleving

Elk Nederlands bedrijf dat biologische producten gaat produceren, verwerken, verpakken, importeren, verhandelen, exporteren of opslaan moet hiervoor door Skal gecertificeerd zijn. Skal Biocontrole ziet erop toe dat de ruim 5.200 bio-bedrijven in Nederland betrouwbare biologische producten op de markt brengen.

De biologische certificatie is een certificatie gebaseerd op de conformiteitsbeoordeling van bedrijfsprocessen; waarmee kan worden aangetoond dat is voldaan aan de normen uit de biologische verordening. De eisen die worden gesteld aan de bedrijfsprocessen zijn voor alle type bedrijven vastgesteld in de Europese biologische wet- en regelgeving, die verder is uitgewerkt in nationale regelgeving en voor de taakuitvoering in reglementen van Skal. Kern van de regelgeving is dat zowel de biologische productiemethoden als de aanduidingen op (de verpakking van) het biologische product aan bepaalde eisen moeten voldoen én dat hierop toezicht plaatsvindt. In Nederland vindt zowel de certificatie als het toezicht op de naleving plaats door Skal.

Certificeren landbouw- en levensmiddelensector

Het certificatieproces begint als een bedrijf zich aanmeldt bij Skal voor certificatie. Voor het verkrijgen van een biologisch certificaat, doorloopt een bedrijf de volgende stappen in volgorde:

1. **Aanmelden** bij Skal voor certificatie of registratie
2. **Toelatingsonderzoek:** een Skal-inspecteur voert op het bedrijf een toelatingsonderzoek uit. De inspecteur bekijkt of het bedrijf aan de voorwaarden voldoet. De inspecteur noteert deze bevindingen in een rapport. Op kantoor wordt dit rapport beoordeeld en goedgekeurd.
3. **Omschakelingsperiode:** bij landbouwbedrijven gaat na het toelatingsonderzoek een omschakelingsperiode van start. In deze omschakelingsperiode moet het bedrijf aan alle voorwaarden voldoen, maar is het nog niet biologisch gecertificeerd.
4. **Certificatie:** na het doorlopen van de omschakelingsperiode voor landbouwbedrijven of bij een positieve beoordeling van het toelatingsonderzoek bij de overige bedrijven ontvangt het bedrijf een biologisch certificaat. Vanaf dat moment mag het bedrijf door Skal geregistreerde producten als biologisch verkopen.

Na de certificatie blijft het bedrijf onder controle staan. De inspecteurs leggen hun bevindingen tijdens de inspectie vast in een inspectierapport. Medewerkers op kantoor nemen op basis van deze bevindingen de certificatiebesluiten.

De jaarlijkse inspectie wordt van tevoren aangekondigd. Tijdens deze inspectie stelt Skal vast of het bedrijf nog steeds aan de voorwaarden voor certificatie voldoet. Eens in de drie jaar vindt tijdens deze jaarlijkse inspectie een hercertificatie plaats waarbij alle eisen uit de bio-wetgeving beoordeeld worden. In de tussenliggende jaren worden tijdens de jaarlijkse inspecties de belangrijkste eisen beoordeeld.

Geplande en uitgevoerde inspecties Certificeren in 2019 en 2020

GEPLANDE EN UITGEVOERDE INSPECTIES IN 2019 EN 2020 IN AANTALLEN

Type inspectie	2019		2020		
	planning	realisatie	planning	realisatie	waarvan op afstand
Toelatingsonderzoeken	750	662	590	532	93
Jaarlijkse inspecties	5.564	5.289	5.431	4.984	605
Herinspecties op locatie	250	343	250	233	0
Uitbreiding door bredere bedrijfsactiviteit	250	216	200	187	38
Totaal	6.814	6.510	6.471	5.936	

In 2020 heeft Skal niet haar volledige inspectie-capaciteit in kunnen zetten als gevolg van de corona-pandemie, en ook de vogelgriep zorgde ervoor dat inspecties niet uitgevoerd konden worden. Tijdens de eerste lockdown zijn er inspecties op afstand uitgevoerd bij de laag-risicobedrijven.

Toelichting per type inspectie

Toelatingsonderzoeken

De Skal-inspecteur voert bij nieuw aangemelde bedrijven een toelatingsonderzoek uit. Verwerkers en handelsbedrijven zijn gecertificeerd na een goed doorlopen toelatingsonderzoek. Landbouwbedrijven moeten na het toelatingsonderzoek eerst een omschakelperiode doormaken voor zij door Skal gecertificeerd worden.

Deze omschakelperiode geldt voor de hele bedrijfsvoering inclusief grond, gewassen en dieren. In 2020 zijn **532** toelatingsonderzoeken uitgevoerd.

Skal heeft in totaal **128** toelatingsonderzoeken uitgevoerd bij nieuw aangemelde landbouwbedrijven, **52** minder dan in 2019. Het overgrote deel van de toelatings-onderzoeken vindt dus plaats bij handel en verwerkingsbedrijven.

Jaarlijkse inspecties

In 2020 heeft Skal **4.984** jaarlijkse inspecties uitgevoerd. Deze zijn onder te verdelen in: basisinspecties en inspecties hercertificatie. Tijdens de jaarlijkse inspectie stelt Skal vast of het bedrijf nog steeds aan de voorwaarden voldoet.

In 2020 heeft Skal bij **4.969** bedrijven een toelatingsonderzoek of een jaarlijkse inspectie uitgevoerd. Het gerealiseerde aantal van **5.936** inspecties is lager dan het geplande aantal van **6.471**. De planning was gebaseerd op een netto-groei van het aantal bedrijven van **5%** in 2020; deze groei is echter blijven steken op **2,5%**.

Daarnaast heeft Skal niet alle jaarlijkse inspecties uit kunnen voeren, voornamelijk als gevolg van de corona-pandemie in 2020. Ook de vogelgriep zorgde ervoor dat specifiek pluimveebedrijven niet bezocht konden worden. In totaal heeft bij **93%** van de bedrijven die onder controle staan, een inspectie plaatsgevonden.

Herinspecties

In geval van ernstige en kritieke afwijkingen kan Skal het herstel controleren via een herinspectie op kosten van het bedrijf. In 2020 is 233 keer gebruik gemaakt van een herinspectie op locatie en 312 keer van een herinspectie op kantoor. Tijdens een herinspectie op kantoor worden nagestuurde documenten beoordeeld en daarmee bepaald of een geconstateerde afwijking hersteld is.

Uitbreiding als gevolg van verbreden bedrijfsactiviteiten

Als een bedrijf zijn biologische activiteiten verbreedt, bijvoorbeeld doordat een importeur ook zelf producten gaat verwerken, gaat daaraan een Skal-inspectie vooraf. In 2020 zijn **187** toelatingsonderzoeken gedaan voor uitbreiding van de bedrijfsactiviteiten.

Beoordeling inspectierapporten en productspecificaties

Na de inspectie worden de inspectiewaarnemingen op kantoor beoordeeld. In 2020 zijn er in totaal **6.316** inspectierapporten beoordeeld. Voor ieder samengesteld biologisch product moet een bio-ondernemer de productreceptuur laten beoordelen door Skal. Dit gaat via een productspecificatie.

In 2020 zijn **4.558** productspecificaties beoordeeld. Dit zijn er **1.132** minder dan de **5.690** uit 2019. De gemiddelde doorlooptijd van de beoordeling van productspecificaties is in 2020 verlaagd naar 3 werkdagen (9 dagen in 2019).

Uitgegeven ontheffingen in 2020

De biologische akkerbouw en tuinbouw moet gebruik maken van biologisch gecertificeerd pootgoed en zaaizaad. In de biologische veehouderij is het verplicht om voor biologisch gecertificeerde dieren te kiezen. Wanneer er een tekort is in de markt voor pootgoed, zaaizaad

of landbouwdieren, kan er onder voorwaarden een ontheffing aangevraagd worden bij Skal. In 2020 heeft Skal **103** ontheffingen goedgekeurd voor de aanvoer van gangbare dieren. Gangbaar aangekochte dieren moeten een omschakelperiode doorlopen voor zij de bio-status krijgen.

Biologische rundveebedrijven konden in 2020 voor het onthoornen van runderen éénmalig ontheffing aanvragen. Onthoornen moet plaatsvinden op de meest geschikte leeftijd, onder verdoving en door een erkende dierenarts. In 2020 zijn er **35** ontheffingen afgegeven voor het onthoornen van dieren. Per 2021 moet deze ontheffing aangevraagd worden per ingreep per dier.

Het merendeel van de aangevraagde ontheffingen betreft de aanvraag van het gebruik van gangbaar uitgangsmateriaal (zaaizaad en pootgoed). Artikel 45 van Verordening (EG) nr. 889/2008 stelt dat indien er geen biologisch zaad of vegetatief teeltmateriaal beschikbaar is, de bevoegde autoriteit van de Lidstaat ontheffing mag verlenen voor het gebruik van gangbaar, niet-ontsmet uitgangsmateriaal. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft Skal verzocht om zorg te dragen voor de praktische uitvoering. In 2020 heeft Skal 2.742 aanvragen voor het gebruik van niet-ontsmet uitgangsmateriaal goedgekeurd. In 2020

zijn er **98** aanvragen voor het gebruik van gangbaar uitgangsmateriaal afgekeurd.

De categorie-indeling van het uitgangsmateriaal wordt elk jaar vastgesteld door de biologische sector in afstemming met Ministerie van LNV. Op grond van Artikel 48 van Verordening (EG) 889/2008 moet elke lidstaat ervoor zorgen dat er een digitale databank is opgezet waarin de rassen worden opgenomen waarvan zaaizaad of pootaardappelen en ander vegetatief teeltmateriaal biologisch beschikbaar is. Voor Nederland is dit de biodatabase (www.biodatabase.nl). Deze database wordt beheerd door Naktuinbouw (Nederlandse Algemene Kwaliteitsdienst Tuinbouw).

UITGEGEVEN ONTHEFFINGEN (AANTAL) IN 2019 EN 2020 IN AANTALLEN

	2019	2020
Aanvoer gangbare dieren	195	103
Onthoornen	56	35
Uitgangsmateriaal	2.556	2.742
Overige	5	4

Overzicht afwijkingen

Niet alle biologische bedrijven blijken bij inspectie te voldoen aan alle wettelijke eisen die gesteld worden aan de bedrijfsprocessen. Skal beschikt over een duidelijk beleid dat gericht is op het herstel van afwijkingen. Dit voorkomt dat een product ten onrechte als biologisch op de markt komt. De biologische certificatie is een certificatie gebaseerd op de conformiteitsbeoordeling van bedrijfsprocessen; waarmee kan worden aangetoond dat is voldaan aan de normen uit de biologische verordening. Skal kan afwijkingen constateren op alle normelementen uit de biologische wet- en regelgeving. Wanneer een bedrijf of product niet aan de gestelde eisen voldoet, wordt een corrigerende herstel- of sanctiemaatregel opgelegd afhankelijk van de ernst van de afwijking. Dit varieert van een herinspectie tot intrekking van het bio-certificaat.

Skal kent drie soorten afwijkingen (non-conformiteiten) die geconstateerd kunnen worden tijdens de inspecties:

1. een lichte
2. een ernstige
3. een kritieke afwijking.

Een **lichte afwijking** is een kleine, veelal administratieve en incidentele afwijking die niet van invloed is op het bio-product, maar wel aanpassing behoeft. De afwijking wordt opgeheven als het bedrijf het proces heeft gecorrigeerd en dit door Skal is geverifieerd. Bij een lichte afwijking gebeurt dit meestal in de

jaarlijkse inspectie in het opvolgende kalenderjaar. Als een lichte afwijking niet wordt hersteld, wordt de afwijking verzaamd naar ernstig. Dan is het nog steeds een kleine afwijking, maar om de naleving te bevorderen wordt de afwijking verzaamd.

LICHTE AFWIJINGEN VAN 2018-2020

	2018	2019	2020
Aantal	3.012	3.355	2.914
Percentage van het aantal bedrijven	34%	29%	31%

In 2020 werden **2.914** lichte afwijkingen geconstateerd bij **1.666** bedrijven. Het aantal lichte afwijkingen is daarmee wat gedaald ten opzichte van de voorgaande jaren. Het percentage van het totaal aantal bedrijven met een lichte afwijking schommelt de laatste jaren rond de **30%**.

Een **ernstige afwijking**; is of een herhaalde lichte afwijking, of een op zichzelf staande afwijking die van invloed kan zijn op het biologische proces. Het bedrijf krijgt een hersteltermijn voor de geconstateerde afwijking. Wordt het probleem niet binnen de hersteltermijn opgelost, dan kan de afwijking verzaamd worden naar kritiek. Het herstel van ernstige afwijkingen wordt vaak gecontroleerd via een extra herinspectie op kosten van het bedrijf. Dit is een aanpak om de naleving te bevorderen.

In 2020 zijn **895** ernstige afwijkingen geconstateerd bij **625** bedrijven. Het aantal ernstige afwijkingen is daarmee gedaald ten opzichte van de vorige jaren. Ook het percentage bedrijven met een ernstige afwijking is met **12%** iets lager dan de **14%** van de voorgaande jaren.

KRITIEKE AFWIJINGEN VAN 2018-2020 IN AANTALLEN EN PERCENTAGES (%)

	2018	2019	2020
Aantal	62	106	79
Percentage van het aantal bedrijven	<1%	1,8%	1,1%

Van de in 2020 geconstateerde ernstige afwijkingen is **46%** een herhaalde lichte afwijking. Het recidivepercentage (= percentage herhaalde lichte afwijkingen) is hiermee weer op het niveau van 2018, terwijl dit percentage in 2019 wat hoger lag (**52%**). In 2020 zijn er **753** ernstige afwijkingen hersteld. Dit betreft deels afwijkingen die al in 2019 waren geconstateerd. De herstelperiode van een ernstige afwijking is maximaal drie maanden.

Bij een **kritieke afwijking** voldoet het bedrijfsproces niet (meer) aan de biologische eisen. Een kritieke afwijking kan een herhaling zijn van een ernstige afwijking die verzwaard wordt naar kritiek. Ook kan het een op zichzelf staande afwijking zijn. In de landbouw gaat het dan om een afwijking met langdurige gevolgen die de basisprincipes van de biologische landbouw schendt. Dit kan ertoe leiden dat een partij of perceel de bio-status verliest. In het geval van een kritieke afwijking bij een verwerkend bedrijf kan de afwijking gevolgen hebben voor de biologische status van

het product. Dit kan ertoe leiden dat een partij wordt afgewaardeerd en de biologische status verliest.

ERNSTIGE AFWIJINGEN VAN 2018-2020 IN AANTALLEN EN PERCENTAGES (%)

	2018	2019	2020
Aantal	1.044	1.166	895
Percentage van het aantal bedrijven	14%	14%	12%

Bij meerdere kritieke afwijkingen of herhaling van kritieke afwijkingen kan het hele bedrijf geschorst of gedecertificeerd worden door Skal. De afhandeling van kritieke afwijkingen wordt gedaan door de specialisten Toezicht van Skal. Zij beoordelen per kritieke afwijking wat de beste afhandeling is en houden hierbij rekening met zowel de proportionaliteit van de sanctie als de ernst en impact van de afwijking. De afhandeling van kritieke afwijkingen is dan ook maatwerk. De regels hiervoor zijn vastgelegd in het Skal-Reglement Certificatie en Toezicht (R11).

In 2020 constateerde Skal **79** kritieke afwijkingen op **62** verschillende bedrijven. Van deze **79** kritieke afwijkingen zijn er **36** geconstateerd bij landbouwbedrijven en **43** bij handel en verwerking. Het percentage kritieke afwijkingen in 2020 dat een herhaalde, niet-opgeloste ernstige afwijking uit een eerdere inspectie is met **71%** iets gezakt ten opzichte van de bijna **75%** uit 2018 en 2019. In 2020 zijn **54** kritieke afwijkingen hersteld.

Het aantal kritieke afwijkingen en het percentage bedrijven met een kritieke afwijking in 2020 ligt tussen de waarnemingen uit 2018 en 2019 in. Het is bekend dat het aantal kritieke afwijkingen door de jaren heen schommelt.

Bij de landbouwbedrijven ging bijna de helft van de kritieke afwijkingen over inkoop, afzet of productie van biologische producten, waar niet voldoende geborgd was dat het ook feitelijk biologische producten betrof. Het percentage kritieke afwijkingen op het vlak van dierenwelzijn zoals weidegang/uitloop en huisvesting betrof **27%**, terwijl dit in 2019 nog de helft betrof. Andere kritieke afwijkingen bij landbouw gingen over bemesting, gewasbescherming, medicijngebruik en vervoer van dieren.

Bij handel en verwerking ging bijna de helft van de kritieke afwijkingen over de (onvolledige) administratie en het niet kunnen aanleveren van een volledige massabalans of traceerbaarheidstest. In ruim een derde van de gevallen ging

het om een product dat niet voldeed. Denk hierbij aan bijvoorbeeld een in omschakelingsproduct, dat verkocht werd als biologisch, of een bio-product waarin een gangbaar ingrediënt werd verwerkt. In **6** situaties was het importcertificaat niet in orde. In twee gevallen werd er geen toegang tot het bedrijf verschaft aan de inspecteur, ook dit wordt beoordeeld als een kritieke afwijking. Bij meerdere kritieke afwijkingen of herhaling van kritieke afwijkingen kan het hele bedrijf opgeschort of gedecertificeerd worden.

In de afwijkingensystematiek zit een duidelijke opbouw die is gericht op het bevorderen van de naleving op alle normelementen, zoals die beschreven staan in de biologische wet- en regelgeving.

Voorbeelden afwijkingen

Ernstig

Een voorbeeld van een ernstige afwijking bij een landbouwbedrijf is, het gebruik van niet-biologisch zaaizaad of pootgoed, zonder dat hiervoor ontheffing is aangevraagd bij Skal. Ook al heeft de ondernemer de verdere teelt volledig biologisch uitgevoerd.

In de veehouderij wordt bijvoorbeeld een tekort aan schoon droog strooisel als een ernstige afwijking beoordeeld. Ook als de inspecteur constateert dat dieren geen weidegang wordt geboden terwijl de weersomstandigheden dit wel toelaten, volgt bij de eerste constatering een ernstige afwijking.

Een voorbeeld van een ernstige afwijking bij een verwerkend bedrijf is dat de uitgevoerde massabalans niet voldoet. Een andere veel voorkomende afwijking is dat de ingangscontrole (controle binnenkomst goederen) niet volledig of niet accuraat werd uitgevoerd. Het juist voorbereiden van de massabalans blijft een uitdaging voor bio-ondernemers.

Kritiek

Een voorbeeld van een kritieke afwijking in de landbouw is bijvoorbeeld overbezetting van een stal. Ook het bij herhaling niet aanbieden van weidegang of uitloop aan dieren wordt als kritiek bestempeld. Een kritieke afwijking bij een handelsbedrijf is dat de interne traceerbaarheid van een bedrijf niet in orde is en er geen koppeling gemaakt kan worden van aangekochte voorraden en verkocht product.

Bedrijven en percelen kunnen gedecertificeerd worden op basis van kritieke afwijkingen. De informatie hierover vindt u onder Handhaving.

“Wij controleren de rapportages en geven een bio-certificaat af, of niet. Het is heel afwisselend werk.”

Suzan Abbink, certificatiemedewerker levensmiddelen

De certificatiemedewerkers zijn het tweede paar ogen van de inspecteurs. Suzan Abbink is een van hen. “Wij controleren de rapportages en geven een bio-certificaat af, of niet. Het is heel afwisselend werk.”

“Voor ik hier kwam werken, dacht ik: zal biologisch ook wel echt biologisch zijn?”, vertelt Suzan Abbink, werkzaam bij het Team Certificatie. “Nu durf ik echt te zeggen dat wat in de supermarkt ligt biologisch is. Daar wordt streng toezicht op uitgeoefend.” Zij kan het weten, want het team waarvan zij onderdeel uitmaakt, is verantwoordelijk voor het certificatieproces. “We zijn het eerste aanspreekpunt voor bedrijven en handelen de telefoontjes en mails af. Maar we zijn ook het tweede paar ogen van de inspecteurs. Soms bellen inspecteurs ons tijdens een inspectie met de vraag of we

iets wat ze tegenkomen kunnen verifiëren. Bijvoorbeeld als het bij een handelskantoor onduidelijk is hoe de BV's in elkaar grijpen. Of ze krijgen bij de controle een productspecificatie onder ogen waarvan ze zich afvragen of dat nog mag. Dan duiken wij de wet- en regelgeving in, terwijl zij verdergaan met de inspectie.”

Het Team Certificatie controleert de rapportages van de inspecteurs en als alles klopt, kunnen ze het bio-certificaat afgeven, vertelt Abbink. “We controleren ook of de producten die bedrijven aanvragen voldoen aan de wet- en regelgeving en als dat zo is, registreren we de producten en komen ze bij op het bio-certificaat te staan. Daarnaast geven we exportcertificaten af. Het is heel afwisselend werk.”

[Lees online verder](#)

7. Skal in 2020: Toezicht & handhaving

Toezicht in 2020

Naast het certificeren van alle bedrijven die biologische producten op de markt brengen, is Skal als controlerende autoriteit ook toezichthouder op de biologische sector. Binnen dit toezicht worden verschillende activiteiten uitgevoerd, die aanvullend zijn op het certificatieproces.

Het doel van het toezicht is, net als bij certificatie, om de naleving van de wetgeving te bevorderen. In het toezicht worden extra inspecties en monsternamen specifiek ingezet bij risicovolle bedrijven of op risicovolle thema's. Ook wordt er algemeen toezicht gehouden op de naleving van de certificatieplicht door Nederlandse bedrijven.

Anders dan voorgaande jaren heeft Skal een splitsing gemaakt tussen wettelijke toezichtstaken en thematisch toezicht. Deze wijziging is een gevolg van de resultaten van de HFAA audit (Zie H2). De auditoren concluderen dat thematisch toezicht weliswaar een zinvolle aanvulling is op het toezichtsplan van Skal, maar dat de inspecties die hieruit voortkomen niet voldoen aan de eisen die verordening (EG) nr. 889/2008 stelt aan de aanvullende risico-gebaseerde inspecties.

Gelet op de meerwaarde van de thematische aanpak, heeft Skal in 2020 gekozen voor een tweesporenbeleid. Enerzijds heeft Skal invulling gegeven aan haar wettelijke

toezichtstaak, volgens de interpretatie van het auditteam van de HFAA. Anderzijds is er aanvullend via thematisch toezicht extra controle gehouden op de naleving van de thema's gewasbescherming, dierenwelzijn en import.

Wettelijke toezichtstaken Skal

Er geldt een wettelijke verplichting voor controle instanties om jaarlijks aanvullende inspecties, onaangekondigde inspecties en monsternames uit te voeren. Dit is vastgelegd in artikel 65 lid 2 en lid 4 en artikel 92 quater lid 2 van de bio-verordening (EG) nr. 889/2008. Als gevolg van de beperkingen die de Covid-19 pandemie met zich meebracht, zijn deze normen voor 2020 naar beneden bijgesteld. Voor details zie verordening EU 2020/977.

De vereisten uit deze laatste verordening zijn verwerkt in deze tabel:

TOEZICHTSTAKEN IN AANTAL (N) EN PERCENTAGE (%), GEBASEERD OP VERORDENING (EU) NR. 2020/977.				
Omschrijving	Wettelijke verplichting		Realisatie	
	Percentages	Aantal	Aantal	Percentage
Aanvullende inspecties bij hoog-risicobedrijven	5% van het aantal bedrijven	269	315	5,8%
Onaangekondigde inspecties	5% van aantal uitgevoerde inspecties in 2020	297	85	2,4%
Monsternames	2% van het aantal bedrijven	112	264	4,7%

Aanvullende inspecties bij hoog-risicobedrijven

De bedrijven voor een aanvullende inspectie zijn geselecteerd op basis van een risicoanalyse op bedrijfsniveau. Bij deze risicoanalyse is rekening gehouden met de resultaten van de eerdere Skal-inspecties, met de hoeveelheid betrokken producten en met het risico op verwisseling van producten. Bij de bepaling van risico wordt gelet op de mogelijke effecten op het consumentenvertrouwen, waardoor de omvang en het type bedrijfsactiviteiten van het bedrijf een rol speelt. Het aantal ernstige en kritieke afwijkingen bij de geselecteerde hoog-risicobedrijven is hoger dan op basis van het afwijkingenpatroon verwacht. Dit doet vermoeden dat de selectie en de invulling van de inspectie een stap in de goede richting is van effectief risicogericht toezicht.

Bij **5,8%** van het aantal onder controle staande bedrijven op 31 december 2020 heeft Skal een extra risicogerichte inspectie uitgevoerd. Hiermee voldoet Skal aan de wettelijke eis van ten minste **5%** aanvullende inspecties bij hoog-risicobedrijven. Voor een groot deel zijn deze aantallen gehaald (**266** van de **315** inspecties) door de risicogerichte inspectie te combineren met de jaarlijkse inspectie. In deze gevallen is de inspectietijd verlengd. Bij drie vooraf geselecteerde hoog-risicobedrijven is voorafgaand aan de fysieke inspectie een diepgaand administratief

onderzoek uitgevoerd. Zo konden de inspecteurs zich tijdens de fysieke inspectie richten op vragen voortkomend uit het administratieve vooronderzoek. Deze werkwijze zal in 2021 een vervolg krijgen.

Onaangekondigde inspecties

Als gevolg van de corona-pandemie heeft Skal de meeste aanvullende inspecties aangekondigd. Artikel 9 (4) van de horizontale controleverordening nr. 2017/625 bood Skal deze ruimte. Dit is afgestemd met het ministerie van LNV. Bij de afweging om inspecties aan te kondigen speelde de veiligheid van zowel de inspecteurs als de onder toezicht staande bedrijven een rol. In 2020 heeft Skal daarom slechts **85 (2,4%)** van haar inspecties onaangekondigd uitgevoerd.

Monsternames

Het aantal monsters dat Skal in 2020 heeft laten analyseren komt overeen met **4,7%** van het aantal op 31 december 2020 onder controle staande bedrijven. Hiermee voldoet Skal aan de wettelijke eis dat het aantal te nemen monsters minimaal **2%** van het aantal bedrijven bedraagt in 2020 (conform verordening nr. 2020/977). De invulling van de monsternamen is gebaseerd op de thema's gewasbescherming en import in combinatie met de uitgevoerde risicoanalyse op bedrijfsniveau.

In 2020 zijn er **125 analyses** op biologische geïmporteerde producten uitgevoerd. De selectie van de importpartijen is gebaseerd op risicoland en risicoproduct die samenkomen in de risicoproductlijst 2020.

Daarnaast is gebruik gemaakt van QlikView, waardoor de monsternamen goed afgestemd kon worden op de fysieke aanwezigheid van een risicovolle partij. Een multi-residuscreening op pesticiden vormde de basis van alle analyses. Aanvullend is er een aantal single residu en GGO-analyses uitgevoerd. In **10%** van de genomen monsters zijn residuen aangetroffen. Met name in cashewnoten, chiazaad en sojabonen werden residuen aangetroffen. Folpet en difenyl werden het meest aangetroffen. De GGO-analyses leverden geen verdachte partijen op.

In 2020 heeft Skal **106** analyses uitgevoerd van monsters genomen in Nederlandse teelten. De focus lag op akkerbouw- en groentegewassen (aardappel, peen, ui en bladgewassen), de fruitteelt en water uit de witloftrek. Naast multi-residuanalyses heeft Skal in de aardappel- en fruitteelt geanalyseerd op koper en in de witloftrek op kaliumfosfaat. In **20** monsters zijn residuen aangetroffen. Deze waren het gevolg van drift of irrigatiewater. Captan was het meest voorkomende residu. Dit middel wordt veel gebruikt in de conventionele fruitteelt en wordt in aanzienlijke concentraties teruggevonden in oppervlaktewater. In de biologische fruitsector valt het kopergebruik op. Skal is in gesprek met de biologische fruitsector over de kopertoepassingen.

Thematisch toezicht in 2020

De Skal-inspecties in het kader van thematisch toezicht vormen een aanvulling op de wettelijke toezichtstaak die Skal heeft. In 2020 zijn hier minder capaciteit en middelen voor ingezet om de gevolgen van de impact van corona zowel qua capaciteit als qua financiën te kunnen opvangen.

In 2020 heeft Skal **271** gerichte inspecties uitgevoerd binnen thematisch toezicht. Via het thematisch toezicht is er extra controle gehouden op de naleving van de thema's gewasbescherming, dierenwelzijn en import.

Import

De focus van de gerichte inspecties voor import lag op de afhandeling van incidenten, waarbij gekeken is naar de correctieve en preventieve maatregelen die marktdeelnemers nemen bij een incident en de effectiviteit van deze maatregelen. Bij **62%** van de marktdeelnemers voldoet het kwaliteitssysteem voor incidentenmanagement. Slechts bij **7%** blijkt het incidentenmanagement onvoldoende ingericht.

Gewasbescherming

Tijdens de extra inspecties rond het thema gewasbescherming stond in 2020 de teeltregistratie centraal. Bij **17** bedrijven (**18 %**) noteerden de Skal-inspecteurs **22** afwijkingen op teeltregistratie. Slechts **6** afwijkingen hebben betrekking op gewasbescherming, de overige afwijkingen betreffen bemesting. Actief gebruik van niet-toegestane gewasbeschermingsmiddelen is niet vastgesteld. Wel is vastgesteld dat van toegestane stoffen de officiële gebruiksvorschriften voor deze middelen niet worden nageleefd. Dit is een aandachtspunt voor 2021. Communicatie en duidelijke instructies op de Skal-inputlijst kunnen helpen om naleving op dit punt te bevorderen.

Dierenwelzijn

In 2020 zijn er **30** gerichte inspecties in het kader van dierenwelzijn uitgevoerd bij rundvee- en varkensbedrijven. Bij bijna **een kwart** van de bezochte bedrijven noteren we **één of meerdere** afwijkingen op dierenwelzijn. Dit toont aan dat het belangrijk is om aandacht te blijven besteden aan dit onderwerp en om hierbij te kiezen voor onaangekondigde inspecties. Deze vorm was in 2020 echter amper mogelijk als gevolg van de corona-pandemie.

Toezicht op niet-aangemelde bedrijven die bio-claims gebruiken

In 2020 is een pilot uitgevoerd om het toezicht op niet aangemelde bedrijven te verbeteren. In de pilot is nauw samengewerkt met de NVWA om een Last onder Dwangsom op te kunnen leggen aan bedrijven die ten onrechte blijven verwijzen naar biologisch zonder aangemeld te zijn bij Skal. Er zijn **60** bedrijven geattendeerd op het feit dat zij zich onder het toezicht van Skal moeten stellen, omdat ze bio-activiteiten verrichten. Hiervan hebben zich inmiddels **17** bedrijven latencertificeren. Dit zijn levensmiddelen-bedrijven. Er zijn **37** bedrijven gestopt met de misleidende bio verwijzing. Bij **6** bedrijven loopt de procedure nog. Skal heeft **vier** dossiers overgedragen aan de NVWA omdat zij na de attendering door Skal doorgingen met misleiden van de consument. **Drie** daarvan hebben hun werkwijze na de overdracht aan de NVWA aangepast aan de wetgeving. Het **vierde** bedrijf is **een van de zes** bedrijven waarvoor de procedure nog loopt.

Consumenten

Een deel van de attenderingen komt voort uit meldingen van oplettende consumenten. Consumenten kunnen via de biologische vragenlijn van Bionext vragen stellen als zij twijfels hebben over de biologische status van een product. Wanneer de twijfels gegrond zijn, zet Bionext de melding aan Skal door. De eerste resultaten van de pilot zijn positief. De naleving is verbeterd. Van de **60** bedrijven die zich niet aan de wetgeving hielden en de consument misleidden, leven er nu **54** wel na.

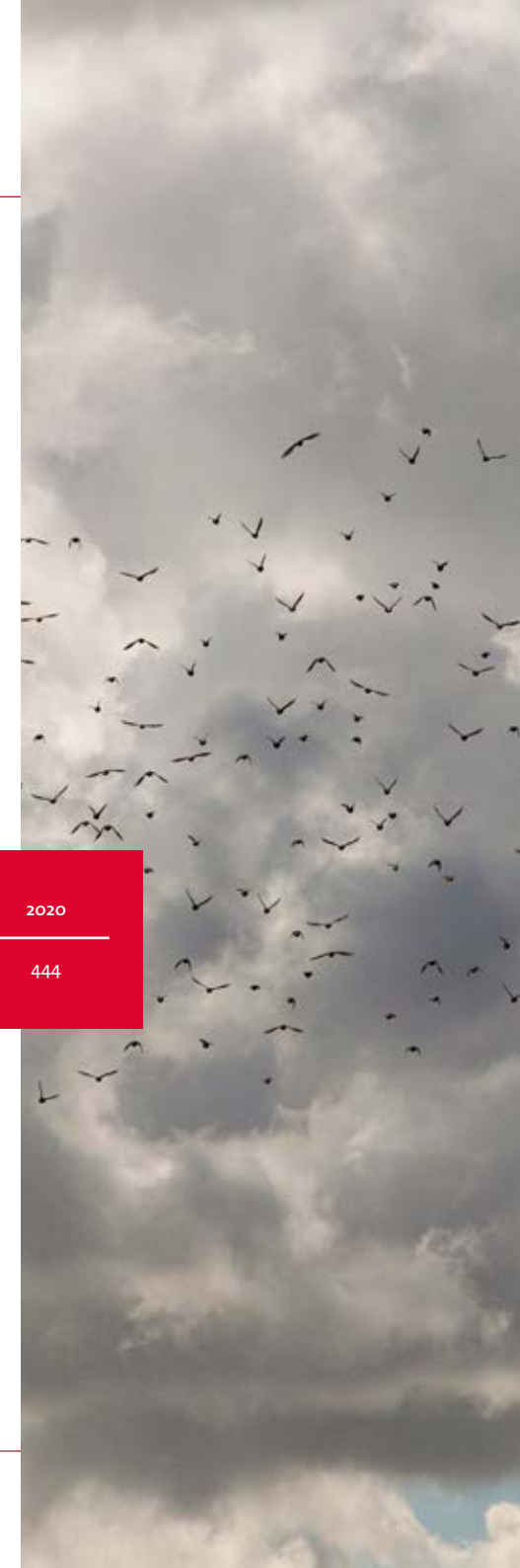
Toezicht bij twijfel bij bio-bedrijf over de bio-status van een product

In de verordening (EG) nr. 889/2008 artikel 91 staat dat wanneer een marktdeelnemer het vermoeden heeft dat een product niet aan de eisen van biologische productie voldoet, procedures gestart moeten worden om elke bio-aanduiding van dat product te verwijderen of om het product te blokkeren (identificeren en afzonderen). Het bedrijf mag het product pas gaan verwerken of in de handel brengen nadat de twijfel is weggenomen. Bij twijfel over de bio-status van een product is de marktdeelnemer verplicht een melding te doen aan Skal. Melden gaat sinds 2020 via [Mijn.Skal.nl](https://mijn.skal.nl).

ONTWIKKELING MELDINGEN SINDS 2015 IN AANTALLEN

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Meldingen	306	312	260	274	340	444

Door het jaar heen hebben **188** marktdeelnemers **één of meerdere** meldingen gedaan. Dit gaat vooral over residuvondsten in het product. Van de **444** partijen waar een melding over is gedaan, behielden **173** na onderzoek hun biologische status.

De overige partijen zijn ofwel afgewaardeerd door de marktdeelnemer **(54)**, of Skal heeft de partij de bio-status ontnomen **(12)**. Ook zijn partijen vernietigd **(16)** of retour gegaan naar de toeleverancier **(31)**. Een aantal meldingen is nog in behandeling. Het afwaarderen van producten gebeurt naar aanleiding van onderzoek naar de verwijtbaarheid van de aanwezigheid van residuen. Dit onderzoek wordt veelal uitgevoerd door de biologische controle-instantie in het land van waaruit het product is geïmporteerd. Ook het ontbreken van informatie om de producten te kunnen traceren kan een reden zijn om het product de bio-status te ontnemen.

MEEST VOORKOMENDE PRODUCTEN WAAROVER MELDING IS GEDAAN IN 2020

Type product	Aantal ontvangen meldingen
Sesam	106
Gember	13
Avocado	11
Zonnebloempitten	8
Pinda's	7
Cashew	7

MEEST VOORKOMENDE RESIDUEN

Residu	Aantal meldingen
Ethyleenoxide	107
Fosforig zuur (zonder fosetyl)	59
Glyfosaat	16
2,4-D	13
Chlormequat	8

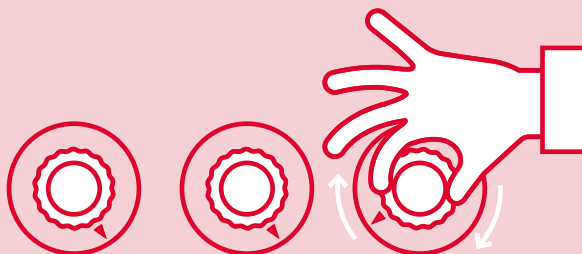
TOP 5 HERKOMSTLANDEN VAN MELDINGEN

1. China
2. India
3. Turkije
4. Mexico
5. Peru

Ethyleenoxide in biologisch sesamzaad

In 2020 is er **ethyleenoxide** gevonden in biologisch sesamzaad uit India maar ook in een klein aantal andere biologische producten (zwarte peper, tijm, komijnzaad en amarant).

Skal heeft **meer dan 100 meldingen** binnengekregen van bio-sesamzaad waar ethyleenoxide in is aangetroffen, dit sesamzaad **verliest haar bio-status**. Ook zijn er in 2020 meerdere recalls uitgezet op biologisch sesamzaad en producten waarin dit is verwerkt. Skal heeft importeurs gewezen op het risico op ethyleenoxide in zaden, specerijen en granen en hen geadviseerd deze producten aanvullend te laten analyseren op ethyleenoxide.

Toezicht op import via EU-Guideline

In 2020 heeft Skal invulling gegeven aan haar verplichtingen die voortvloeien uit de Guideline van de Europese Commissie. Deze Guideline schrijft voor dat alle zendingen van bepaalde biologische producten afkomstig uit de Oekraïne, Kazachstan, Moldavië, de Russische Federatie en China onderworpen worden aan aanvullende grenscontroles. Deze grenscontroles bestaan uit monsternames ten behoeve van residu-analyses pesticiden. Daarnaast wordt steekproefsgewijs de traceerbaarheid gecontroleerd. De monsternames zijn in 2020 door Skal uitbesteed aan Qualitas Inspection. Qualitas Inspection is geaccrediteerd om monsternames conform EU 691/2013 uit te voeren. De monsters zijn vervolgens geanalyseerd door geaccrediteerde laboratoria (multi-residu analyse pesticiden). De resultaten worden verwerkt door Skal. In 2020 zijn er in totaal **1.037** monsternames uitgevoerd. In **32** gevallen is er een vervolgonderzoek ingesteld naar aanleiding van een residuvondst.

Eind 2020 heeft de Europese Commissie de Guidelines voor 2021 gepubliceerd. Vanaf 1 maart 2021 worden goederen met origine Turkije aan de guidelines voor Oekraïne, Kazachstan, Moldavië, de Russische Federatie toegevoegd. De productgroepen blijven in 2021 ongewijzigd.

Toezicht via Cross-checks tussen landen

Om de traceerbaarheid van producten te controleren worden gegevens van biologische bedrijven vergeleken met gegevens van afnemers of leveranciers. Dit wordt door Skal gedaan bij bio-bedrijven in Nederland en ook in samenwerking met andere controle organisaties in Europa.

In 2020 heeft Skal in totaal **71** verzoeken voor een cross-check ontvangen van andere controle organisaties. Skal zelf heeft **19** keer een cross-checkverzoek aan andere controle-organisaties gestuurd. In 2019 heeft Skal in totaal **143** verzoeken voor een cross-check ontvangen van andere controle organisaties en **56** keer een cross-checkverzoek gestuurd.

De meeste verzoeken komen uit Denemarken en Duitsland. Dit kunnen verzoeken zijn voor het controleren van leveringsdocumenten tijdens een volgende inspectie, maar ook gerichte vragen naar aanleiding van afwijkingen in de andere lidstaat. In 2020 hebben cross-checks **twee** keer geleid tot een residumelding en **zes** keer tot nadere acties bij een inspectie.

Handhaving in 2020

De afhandeling van inspecties bij bedrijven waar kritieke afwijkingen zijn geconstateerd, valt onder bestuursrechtelijke handhaving. In 2020 heeft Skal drie bedrijven gedecertificeerd op basis van deze rapporten. Van één bedrijf is het bio-certificaat tijdelijk opgeschort. In een periode van opschorting kunnen de bedrijven hun bedrijfsprocessen aanpassen, opdat zij alsnog voldoen aan de bio-regelgeving. Verder heeft Skal in 2020 percelen van één landbouwbedrijf gedecertificeerd. Daarnaast heeft Skal van 15 productpartijen de bio-status ontnomen, bijvoorbeeld omdat niet voldoende kon worden aangetoond dat het een bio-product betrof.

In vergelijking met 2020 zijn er in 2019 **acht** bedrijven gedecertificeerd en is van **vier** bedrijven het bio-certificaat tijdelijk opgeschort. Het lagere aantal decertificaties wordt verklaard door het lagere aantal kritieke afwijkingen. Het handhavingproces start wanneer bedrijven meerdere of een herhaling van een ernstige of kritieke afwijking hebben. In 2020 zijn er meerdere handhavingstrajecten gestart die hun vervolg krijgen in 2021. De samenwerking hierin met de NVWA krijgt steeds meer vorm. Fraude signalen worden tussen de NVWA en Skal gedeeld en samen met LNV geprioriteerd. Op deze wijze kan effectiever opgetreden worden tegen misbruik van het Europees biologisch keurmerk.

Tuchtrecht

Het tuchtrecht maakt onderdeel uit van het sanctiereglement van Skal en draagt er toe bij dat marktdeelnemers die zich niet aan de biologische wetgeving houden, kunnen worden gesanctioneerd. Naast het opleggen van een boete, kent het tuchtrecht ook andere maatregelen, zoals een berisping, openbaarmaking van de uitspraak en het onder verscherpte controle stellen van het bedrijf van de betrokkene, op zijn kosten, voor ten hoogste twee jaar. In 2020 is er één tuchtrechtzaak op zitting gebracht door Skal. Hierin is het Tuchtgerecht gekomen tot het opleggen van een boete van € 10.000 aan betrokkene.

“Het is een heel andere wereld dan de sectoren die wij van oudsher kennen”

**Richard Soons,
Senior Specialist Toezicht**

Als specialist Toezicht houdt Richard Soons zich bezig met de dossiers welzijn, varkens en mest. Eerder bekleedde hij al functies die te maken hebben met kwaliteitssystemen en de veehouderij, maar hij wilde ook graag met thema's als duurzaamheid, milieu en kringloop-landbouw aan de slag. Zo kwam hij terecht bij Skal.

Daar onderzoekt hij ook niet-aangemelde bedrijven: bedrijven die zeggen biologische levensmiddelen te maken of te verkopen, maar niet onder toezicht van Skal staan. Dat kan natuurlijk niet: Skal moet kunnen controleren of alles volgens de regels gaat.

Soms stuit Skal tijdens inspecties zelf op bedrijven in de keten die niet gecertificeerd of aangemeld zijn. Er komen ook meldingen binnen van consumenten die zich afvragen of het wel echt om een biologisch product gaat, of van bedrijven die aangeven dat een concurrent niet gecertificeerd is maar wel de kwalificatie 'biologisch' gebruikt.

De komende tijd ligt de focus op webshops. “Het is een heel andere wereld dan de sectoren die wij van oudsher kennen”, merkt hij. “Heel fluïde: zo'n webshop kan heel gemakkelijk opstarten en verdwijnt ook weer gemakkelijk. Soms is het best zoeken: van wie is het bedrijf en waar is het gevestigd. We werken nu aan manieren om het internet af te speuren naar nieuwe, niet-aangemelde webshops.”

[Lees verder online](#)

8. Financiering Skal

Het was voor Skal een spannend jaar, ook met betrekking tot de financiën. Als gevolg van de corona-pandemie is in het voorjaar ruim zeven weken niet geïnspecteerd. Hierdoor had Skal ook zeven weken geen inkomsten. Bovendien is een grote groep laagrisico-bedrijven (**605**) op afstand geïnspecteerd waarbij het starttarief van de inspectie niet in rekening is gebracht. Daar stond tegenover dat dit wel resulteerde in minder reiskosten voor de inspecteurs.

Samen met het vooruitzicht op een mogelijke tweede golf van COVID-19 heeft dat in de loop van 2020 geleid tot het besluit om enkele kostenbesparingen door te voeren, waaronder het terugschakelen op de planning met betrekking tot thematisch toezicht. Deze besparingen zijn onder andere doorgevoerd omdat het pas begin december zeker werd dat de aangevraagde subsidies bij LNV ter taakbekostiging ook daadwerkelijk gehonoreerd zouden worden. Dit laatste heeft een beduidend positief effect gehad op het financiële resultaat van Skal over 2020.

Ten opzichte van de begrote baten in 2020 is uiteindelijk **€ 321.585** minder gerealiseerd, maar ten opzichte van de begrote kosten is **€ 325.921** - minder gerealiseerd door gerichte managementmaatregelen. Hierdoor was het resultaat, los van de LNV-subsidies, over 2020 ongeveer conform begroting, nl. **€ 135.326**. Skal de keuze gemaakt om te anticiperen met kostenbeheersing op een te verwachten tegenvaller aan baten door alle Corona-gerelateerde problematiek. In de verdere financiële verantwoording wordt hier specifiek per post op ingegaan maar hieronder alvast de belangrijkste redenen voor de lagere kosten en baten in 2020 dan begroot:

Baten:

- Lagere groei in bedrijven dan verwacht, nl. **2,5%** netto groei in plaats van **5%**. Dit is vooral veroorzaakt door meer bedrijven die zich hebben laten uitschrijven dan doordat zich minder bedrijven hebben aangemeld.
- Verlies van inkomsten bij de inspecties op afstand bij laagrisico-bedrijven, door het niet berekenen van het starttarief
- Niet alle bedrijven zijn uiteindelijk bezocht in 2020, deels door de vogelgriep (**133** bedrijven) en deels door de gevolgen van de tweede Coronagolf (minder inspectiecapaciteit door uitval inspecteurs).
- Een deel van het inkomstenverlies is gecompenseerd door dat bij hoogrisico-bedrijven verlengde jaarlijkse inspecties zijn uitgevoerd.

Kosten:

- Minder afschrijvingskosten omdat de investeringssubsidie van LNV (verkregen eind 2019) is ingezet om de ICT-projecten te financieren.
- Minder reiskosten doordat de laagrisico-bedrijven op afstand zijn geïnspecteerd en er uiteindelijk **447** bedrijven niet zijn bezocht.
- Minder uitgegeven aan gerichte inspecties en monsternames in het kader van Thematisch Toezicht.
- Minder kosten voor automatisering omdat een deel van de begrote kosten naar de strategische ICT-projecten is verschoven.

Kosten en baten 2020

RESULTATENOVERZICHT 2020 EN BEGROTING 2021

Baten	Begroting 2021	Begroting 2020	Realisatie 2020	Realisatie 2019
Jaarlijkse bijdrage	€ 2.753.000	€ 3.136.000	€ 2.996.000	€ 2.779.672
Jaarlijkse inspectie	€ 1.514.000	€ 2.572.000	€ 2.397.000	€ 2.365.992
Certificatiebijdrage	€ 1.834.000			
Aanmeldbijdrage (vh éénmalige registratiebijdrage)	€ 427.000	€ 350.000	€ 316.433	€ 404.525
Toezichtbijdrage	€ 662.000			
Extra inspecties en kantooractiviteiten	€ 1.666.000	€ 1.283.000	€ 1.291.889	€ 1.277.488
Boetegelden tuchtrecht			€ 15.000	
Subsidiebijdrage LNV	€ 890.000		€ 1.210.070	
Totaal baten	€ 9.746.000	€ 7.341.000	€ 8.229.485	€ 6.827.637
Lasten				
Personeelskosten (salarissen)	€ 4.423.000	€ 3.350.000	€ 3.248.068	€ 2.873.441
Personeelskosten (overige kosten)	€ 1.992.000	€ 1.458.000	€ 1.408.377	€ 1.264.820
Reis- en verblijfkosten	€ 392.000	€ 310.000	€ 226.161	€ 276.042
Regelgeving, analyses	€ 145.000	€ 201.000	€ 87.337	€ 73.518
Huisvesting	€ 221.000	€ 166.000	€ 179.769	€ 134.191

Kosten automatisering	€ 408.000	€ 416.000	€ 334.353	€ 243.423
Algemene kosten	€ 126.000	€ 114.000	€ 108.708	€ 110.453
Organisatiekosten	€ 405.000	€ 319.000	€ 522.748	€ 306.958
Voorlichting en communicatie	€ 96.000	€ 91.000	€ 79.541	€ 47.039
Afschrijvingen	€ 239.000	€ 223.000	€ 157.683	€ 133.348
Uitbesteding bedrijfsinspecties/ inhuur inspectiecapaciteit	€ 828.000	€ 562.000	€ 531.334	€ 648.049
Projecten strategisch ICT plan	€ 70.000		€ 475.983	
Totaal lasten	€ 9.345.000	€ 7.210.000	€ 7.360.062	€ 6.111.282
Exploitatieresultaat	€ 401.000	€ 131.000	€ 869.423	€ 716.355
Rentelasten		€ 2.000	€ 5.979	
Resultaat	€ 401.000	€ 133.000	€ 863.444	€ 716.355

Toelichting bij resultatenoverzicht

Over 2020 heeft Skal een positief resultaat gerealiseerd van **€ 863.444**. Het resultaat werd met name positief ten opzichte van de begroting beïnvloed door subsidiebijdragen van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (hierna LNV) van in totaal **€ 1.210.000**, voor diverse doelen, alsmede door lagere totale kosten (circa **€ 326.000**) inzake de gewone bedrijfsuitoefening.

Baten

De baten uit gewone bedrijfsuitoefening zijn in 2020 met **€ 192.000 (2,8%)** gestegen naar **€ 7.019.415** (2019: **€ 6.827.637**).

Deze stijging is lager dan oorspronkelijk begroot. In hoofdlijnen is de stijging toe te kennen aan;

1. Verhoging van de jaarlijkse abonnementen (circa **€ 139.000**) en jaarlijkse inspectie tarieven (circa **€ 104.000**);
2. Toename van het aantal exploitanten met **129** gaf een extra opbrengst van circa (**€ 77.000**)
3. Stijging van het aantal uitgevoerde monsternamen Guidelines (**1.005** versus begroot **850** en 2019: **965**) gaf een extra omzet van **€ 70.000**;

De baten uit gewone bedrijfsuitoefening zijn nadelig beïnvloed door;

1. De uitvoering van minder (**305**) inspecties (2020: **4.984** vs. 2019: **5.289**) door COVID-19, de uitbraak van Vogelgriep (circa **€ 73.000**)
2. Lagere inkomsten door minder uitgevoerde toelatingsonderzoeken (2020: **532** vs. 2019: **662**) van circa **€ 85.000**;
3. Gedaalde inkomsten uit extra inspecties en kantooractiviteiten van circa **€ 55.000** (zie toelichting hierna).

De opbrengsten van extra inspecties en kantooractiviteiten over 2020 zijn met **€ 55.000 (7,6%)** gedaald. In hoofdlijnen is de daling toe te kennen aan;

- Minder baten uit kantooractiviteiten door minder inkomsten uit productspecificaties (**€ 33.000**) en afhandeling van kritieke afwijkingen (**€ 51.000**);
- 110 minder uitgevoerde herinspecties (2020: **233** vs 2019: **343**) van circa **€ 32.000**.

Daarentegen zijn de baten uit OFIS-meldingen (Organic Farming Information System) Nederlands product over 2020 toegenomen met **€ 68.000**

Daarnaast zijn over 2020 voor het eerst subsidiegelden van LNV ontvangen met betrekking tot onderstaande niet-retribueerbare kosten van;

- OFIS-meldingen niet Nederlands product(**€ 345.000**);
- Juridische ondersteuning Wob-verzoeken (**€ 26.000**);
- Toezicht op niet geregistreerden (**€ 35.000**).

Die kosten hebben een structureel karakter en hetzelfde geldt voor de bekostiging daarvan door LNV. Het streven is om op termijn de verantwoording integraal met het jaarrapport te kunnen laten plaatsvinden, zodat extra accountantskosten zoveel mogelijk kunnen worden bespaard.

Kosten

Door beheersing van de organisatie zijn de totale kosten beperkt (**+ 12,6%**) gestegen naar **€ 6.884.079** (2019 **€ 6.111.282**), die stijging is **4,5%** lager dan oorspronkelijk begroot. Deze kosten beperking vindt zijn oorsprong vooral in beheersing van de kosten van regelgeving en analyses, personeel, reis- en verblijfkosten, automatisering en afschrijvingen.

Aan het einde van 2020 is het aantal FTE verder gestegen. De totale personeelskosten bleven ruim (**-3%**) binnen begroting. Door COVID-19 hebben de wervingen voor de vacatures vanaf maart tot medio het 3e kwartaal vertraging opgelopen. Intern zijn medewerkers doorgeschoven naar andere functies. De vacatures door vertrek of interne sollicitaties werden opgevuld.

Met name als gevolg van minder reisbewegingen van inspecteurs en medewerkers door COVID-19 zijn de reis- en verblijfkosten over 2020 met **€ 50.000 (-18%)** gedaald en bleven daardoor ook ruim binnen het begrote bedrag (**-27%**).

Lagere kosten van regelgeving en analyses dan begroot was voor het belangrijk deel het gevolg van een lagere inzet op thematisch toezicht door het maximaal benutten van de inspectiecapaciteit voor het halen van de jaarlijkse inspecties. Daarnaast heeft de EU in verband met COVID-19 het percentage verplichte monsternamen in 2020 bijgesteld van **5%** naar **2%**.

De stijging van de huisvestingskosten in relatie tot 2019 wordt veroorzaakt door het vanaf 1 september 2020 huren van extra kantoorruimte in hetzelfde kantoorgebouw, gestegen huur, service-, beveiligings- en schoonmaakkosten en diverse huisvestingskosten zoals klein inventaris.

De kosten van automatisering zijn beduidend lager dan begroot door een lagere besteding aan software (circa **€ 67.000**) en inhuur derden (circa **€ 17.000**).

Dit is deels veroorzaakt doordat beoogde kosten onder de ICT-projecten zijn verantwoord. De stijging van de automatiseringskosten ten opzichte van 2019 werd voor een groot deel bepaald door de toename van licenties door nieuwe medewerkers van bestaande en ingebruikname van nieuwe software.

De realisatie van de organisatiekosten kwam boven de begroting (**+64%**) uit. Die stijging is voornamelijk veroorzaakt door kosten van externe begeleiding door onder andere het vertrek van een MT-lid en juridische ondersteuning inzake de bezwaar- en beroepzaken inzake OFIS-meldingen niet Nederlands product en Wob-verzoeken.

De overschrijding van het budget voor juridische ondersteuning van circa **€ 182.000**, wordt door de subsidies voor OFIS-meldingen en kosten Wob voor resp. **€ 113.000** en **€ 26.000** gecompenseerd.

Kosten van voorlichting en communicatie bleven ook ruim binnen begroting. Door uitbreiding personele bezetting van het team communicatie is meer aandacht besteed aan de benodigde interne en externe communicatie, o.a. in het licht van de nieuwe verordening en wijziging tariefstelsel en risicomodel. Daarnaast is het klantenpanel Biobetrokken opgericht. Toename afschrijvingskosten door o.a. een volledig jaar afschrijving van het eind maart 2019 in gebruik genomen digitaal klantenportaal en door investeringen van circa **€ 29.000**.

Afschrijvingskosten zijn lager dan begroot door o.a.;

- het uitstel van de investering in perceelregistratie van **€ 250.000** met een begrote afschrijvingslast van **€ 25.000**;
- investeringen inzake het strategisch ICT plan van **€ 38.000** die direct ten laste van het resultaat werden gebracht in verband met de van LNV ontvangen subsidie van **€ 700.000**.

De kosten van de uitbesteding van inspecties bleven ondanks de extra inhuur van inspectiecapaciteit beneden **(-5,5%)** de begroting. Begrote kosten voor inhuur specialistische ondersteuning bij inspecties van hoog risico bedrijven bleven deels onbenut, mede doordat het aan capaciteit bij de Skal inspecteurs ontbrak om deze dossiers op te pakken. In vergelijking met 2019 is de externe inhuur aanzienlijk gedaald door het afzien van extra activiteiten om mogelijke financiële tegenvallers te kunnen opvangen.

Om de continuïteit van de wettelijke taakuitoefening te borgen heeft LNV een subsidie beschikbaar gesteld van **€ 700.000**. Daarnaast werden de kosten van Wob over 2019 van **€ 103.560** op basis van een subsidieverzoek vergoed.

Resultaatverdeling en weestandsvermogen

Uit het resultaat over 2020 wordt het saldo van boetegelden tuchtrecht over 2020 van **€14.286** toegevoegd aan het bestemmingsfonds boetegelden tuchtrecht. Daarnaast vindt een vrijval van de bestemmingsreserve nieuwe Bio verordening plaats door de realisatie van kosten groot **€ 67.185**. De inwerkingtreding van de nieuwe Bio-verordening met een jaar uitgesteld naar 1 januari 2022. Het resterende saldo in de bestemmingsreserve zal gedurende 2021 worden ingezet. In totaal wordt het resultaat van **€916.343** toegevoegd aan de Algemene reserve van het Eigen vermogen. Op balansdatum was de liquiditeit voldoende. Net als vorig jaar konden de kortlopende schulden ruim twee keer door de som van de aanwezige vorderingen en de liquide middelen worden betaald.

Door het resultaat over 2020 is de algemene reserve gestegen van **€ 2.198.454** naar **€ 3.114.801**. Die algemene reserve is onder andere nodig om weerstand te kunnen bieden aan financiële gevolgen van de risico's waaraan Skal is blootgesteld.

Verder wil Skal jaarlijks aan het einde van elk boekjaar voldoende liquiditeiten bezitten om maximaal drie maanden kosten (2021: circa **€2,3** mio) voor het nieuwe jaar voor te kunnen financieren voor opvang van crisis-situaties (zie de corona pandemie in 2020) en mogelijk uitstel van goedkeuring door LNV op de begroting en tarieven van dat nieuwe jaar. Een algemene reserve die **75%** bedraagt van de omzet wordt als voldoende beschouwd.

Controleverklaring accountant

Op 5 maart 2021 heeft BDO Audit & Assurance B.V. een goedkeurende controleverklaring afgegeven bij het jaarrapport 2020. De hierna opgenomen jaarrekening geeft een overzicht van de baten en lasten gedurende 2020 en inzicht in de financiële positie per 31 december 2020. De verschillende posten worden cijfermatig onderbouwd en waar nodig tekstueel toegelicht. Op de volgende pagina is de door LNV op 18 december 2020 goedgekeurde begroting voor 2021 opgenomen.

Financiële risico-analyse

De belangrijkste risico's voor Skal worden driejaarlijks opnieuw vastgesteld en jaarlijks gemonitord op adequate beheersing en mogelijke impact (hoog, midden en laag) op de organisatie.

Belangrijkste risico voor Skal in 2020 was het lage weerstandvermogen. Dit lage weerstandvermogen wordt mede veroorzaakt door de snelle groei van de organisatie naar een omzet van **9-10 miljoen euro**. Hierdoor wordt het percentage weerstandsvermogen ook relatief lager.

In samenspraak met LNV (zowel opdrachtgever als eigenaar) zullen er oplossingsroutes verkend worden om het weerstandvermogen van Skal structureel op een gezond niveau te brengen. Hierbij heeft Skal o.a. eind 2019 van LNV een subsidie ontvangen ter hoogte van **€ 700.000,-** ter aanvulling van het weerstandvermogen en buffer van de liquiditeit om investeringen op korte termijn mogelijk te maken.

Naast bovengenoemd risico's zijn de volgende risico's door Skal gesignaleerd:

- Uitbraken van dierziekten/plantenziekten die het uitvoeren van inspecties langdurend onmogelijk maken;
- Plotselinge ziekte of vertrek van medewerkers met relevante kennis en ervaring;
- Overige kosten bij personele calamiteiten;
- Schadeclaims in geval van onzorgvuldig/verwijtbaar handelen dan wel vernietiging van besluitvorming door CBB;
- Onvoorziene aanpassingen in de organisatie n.a.v. externe audits

- Een pandemie

Eén keer per jaar worden de risico's en beheersmaatregelen met het bestuur geëvalueerd en indien nodig aangepast.

Nieuwe tariefsystematiek Skal

Alle certificatiekosten van Skal worden gefinancierd uit tarieven.

De tariefsystematiek is gebaseerd op kostendekkendheid en een juiste kostentoerekening. Per 14 december 2019 zijn de bepalingen van de nieuwe Europese Controleverordening van kracht (EU 2017/625). In deze verordening is een bepaling die Skal verplicht een hoog niveau van transparantie over de tariefsopbouw en gehanteerde tariefsystematiek door te voeren. Hiervoor zijn in 2019 nieuwe systemen voor de financiële registratie ontworpen en gedeeltelijk geïmplementeerd. Deze zijn in 2020 gebruikt om de nieuwe tarieven voor 2021, rekening houdend met de nieuwe EU-verordening, vast te stellen.

Dit heeft geresulteerd in een nieuwe tariefsystematiek. Per 2021 gaat Skal haar tarieven opdelen naar toezichtarrangementen. Per doelgroep zijn er aparte tarieven. Voor bestaande gecertificeerde bio-bedrijven zijn er in 2021 twee toezichtarrangementen mogelijk: hoog en normaal. Het toezichtarrangement hoog risico geldt voor de 10% bedrijven met het hoogste risico op impact op de bio-status van biologische producten (onder andere gebaseerd op kans maal volume).

Dit risico bepaalt Skal op basis van criteria als, de omzet en de sector waar het bedrijf in actief is, het feit dat zowel biologische als niet biologische producten bereid/verhandeld worden en de afwijkingenhistorie. Het feit dat een bedrijf in de categorie hoog risico geplaatst wordt, betekent niet per definitie dat de bio-producten die zij in de handel brengen ook minder betrouwbaar zijn. Het betekent enkel dat het toezicht verhoogd is, op basis van de risicoberekening met het rekenmodel. De 10% bedrijven met het hoogste risico krijgen jaarlijks een tweede inspectie en een hogere certificatie- en toezichtbijdrage. Bijna 90% van de bio-bedrijven vallen dus in de categorie “normaal” risico. De kosten voor deze groep blijven vrijwel gelijk aan 2020.

Bij de inwerkingtreding van de nieuwe bio-verordening in 2022 wordt de doelgroep ‘laag risico’ geïntroduceerd. Deze bedrijven krijgen vanaf 2022 om het jaar een inspectie en ook een lager tarief. Naast deze doelgroepen is er per 2021 een nieuwe doelgroep, namelijk die van de verkooppunten webshops, winkels en marktkramen.

Het starttarief vervalt. Daarvoor in de plaats komt de certificatiebijdrage. Verder wordt per doelgroep een toezichtbijdrage geïntroduceerd. Jaarlijks betaalt een bio-bedrijf drie bijdragen; een jaarlijkse bijdrage, een certificatiebijdrage en een toezichtbijdrage

Skal wil graag haar tariefstructuur beter laten aansluiten bij haar werkwijze. Daarom werkt Skal vanaf 2021 met tarieven die beter aansluiten bij haar kerntaken: informeren (jaarlijkse bijdrage), certificeren (certificatiebijdrage) en toezicht (toezichtbijdrage). Via deze nieuwe tariefstructuur kan Skal duidelijker maken welke kerntaak wat kost. De nieuwe manier van tarifieren zal even wennen zijn, maar uiteindelijk is het wel een zuiverder manier van neerleggen van de kosten daar waar ze ook gemaakt worden.

9. Organisatie en bestuurszaken

Deskundig personeel

Gekwalificeerd personeel toegerust op haar taak

Skal is een groeiende organisatie. Het aantal medewerkers is in 2020 gestegen van **72** medewerkers (**59,5** fte) naar **75** medewerkers (**62,5** fte) op 31-12-2020. In 2021 zal er sprake zijn van een sterkere uitbreiding.

Organisatieverandering

Verandering en ontwikkeling is een continu proces voor Skal als organisatie. Het doel van de organisatieverandering in 2020 is om structuur, inrichting, werkwijze, samenwerking en kennisoverdracht toekomstbestendig te maken, zodat Skal in lijn met de meerjarenvisie flexibel, effectief en efficiënt kan inspelen op ontwikkelingen.

In 2020 heeft Skal een bedrijfsarchitectuur voor de toekomstige werkprocessen van Skal ontworpen voor de aanpassing van de ICT-infrastructuur en de organisatiestructuur. Skal zal zich verder ontwikkelen als een procesgerichte organisatie. De implementatie van de organisatieverandering is met instemming van het bestuur en de ondernemingsraad gestart in 2020 en zal verdere invulling krijgen in 2021.

Cultuur

Een interne inventarisatie van de huidige waardering van Skal als werkgever gericht op organisatiecultuur en de ontwikkelpunten voor de organisatie heeft geresulteerd in de definitie van de gewenste cultuur, welke is opgenomen in het “Reisbewijs Skal” voor de medewerkers.

Ontwikkeling

Er is in 2020 aandacht geweest voor Teamontwikkelingen. Daarnaast hebben medewerkers gericht hun vakkennis vergroot door het volgen van opleidingen, trainingen en workshops. Intervisie en collegiale coaching en de professionalisering van de medewerkers is verder opgepakt. Het opleidingsbudget is in 2020 slechts voor **52%** benut, dit heeft o.a. te maken met het niet doorgaan of uitstel van opleidingen als gevolg van de corona-pandemie. In 2021 is ontwikkeling van medewerkers dan ook een focuspunt.

Arbobeleid

Het ziekteverzuim van Skal is in 2020 opgelopen naar **4,8%**. Dit is boven de gestelde norm van **4%**. De stijging van het ziekteverzuim is echter een logisch gevolg van de corona-pandemie. De impact van de corona-pandemie in 2020 geldt voor alle medewerkers, nog meer wanneer de medewerker op locatie inspecteert of zorg en thuiswerken combineert.

Skal heeft in 2020 gewerkt met een intern corona-crisisteam bestaande uit het Management Team en een vertegenwoordiging vanuit de Ondernemingsraad. Dit team heeft ervoor gezorgd dat de RIVM-richtlijnen goed gevolgd werden en heeft zich ervoor ingezet de verbinding tussen medewerkers te stimuleren in tijden van thuiswerken. In lijn met het advies van de Risico Inventarisatie en Evaluatie (2019) om in te zoomen op de buitendienst,

is bij deze groep een Aanvullende Risico Inventarisatie en Evaluatie uitgevoerd in 2020 met aandacht voor o.a. biologische agentia, verkeer en veiligheid, hetgeen zal resulteren in èn extra aandacht medewerkers in de buitendienst en een Agressieprotocol in 2021.

Personeelshandboek

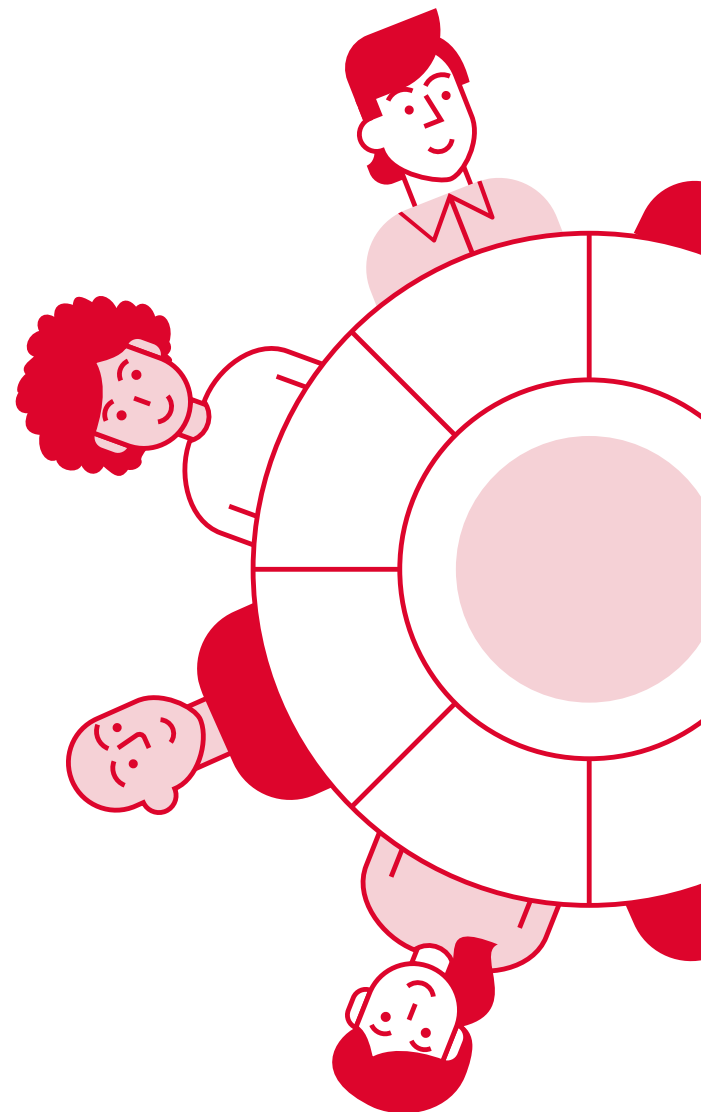
In 2020 is het Personeelshandboek Skal Biocontrole 2021-2023 opgesteld, een personeelshandboek waarin de adviezen van de ondernemingsraad, het Management Team en het bestuur samenkomen. Met de nieuwe invulling van de arbeidsvoorwaarden wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de positie en de aantrekkingskracht van Skal als (potentiële) werkgever.

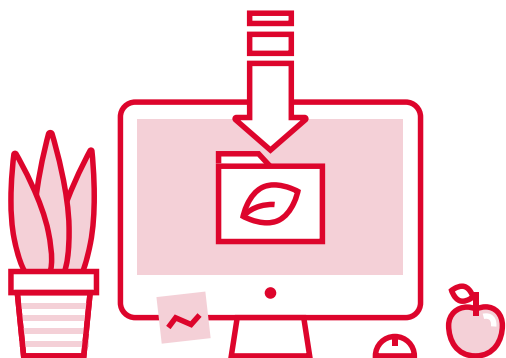
AVG beleid

De Functionaris gegevensbescherming en de privacy officer zorgen voor verder implementatie van het AVG-beleid van Skal.

Ondernemingsraad

De eind 2019 geïnstalleerde OR heeft in 2020 **zes** keer overlegd met de bestuurder. Op de agenda stonden het arbeidsvoorwaardenpakket 2021-2023, de inrichting van de corona-maatregelen, de installatie van camaratoezicht bij kantoor, de ARBO-invulling en de wijzigingen in de organisatiestructuur bij Skal.

Strategische ICT-projecten

Vanuit de in 2019 opgestelde ICT-meerjarenvisie is in 2020 de implementatie gestart. Alle projecten zijn gebundeld in een ICT-programma dat centraal aangestuurd wordt door de stuurgroep. Met als doel schaarse resources goed te benutten, risico's te beheersen en inhoudelijke samenhang te blijven overzien. Team Data & ICT vormde met externe inzet in 2020 een centrale spil in het leveren van kennis, kunde en capaciteit voor dit ICT-programma. Met het team is daarom in 2020 gestart met een professionaliseringsslag om te kunnen voldoen aan de nieuwe en veranderende eisen op het gebied van data-gedreven ontwikkelen en werken.

Met als doel door innovatie de kosten van certificatie en toezicht zo laag mogelijk te houden, de biologische waarden aantoonbaar te blijven bewaken en als organisatie zo flexibel mogelijk te kunnen reageren op de

externe omgeving, is in 2020 een belangrijke stap gezet met de ontwikkeling van een IT-architectuur die als basis moet dienen voor de transitie naar een data-gedreven organisatie waarmee digitaal inspecteren mogelijk wordt gemaakt en het certificatieproces efficiënter wordt ingericht. Hiervoor is een doel-applicatielandschap opgesteld en is de Skal Architectuur gedefinieerd en vormgegeven. De architectuur is in de producten- en dienstenbeschrijving en de herdefinitie van processen en organisatie mede gevoed door de komst van de nieuwe EU-bioverordening met bijbehorende definities en regelgeving. Vanuit deze architectuur en procesbeschrijving is een informatieplan opgesteld met aandacht voor de toekomstige informatievoorziening van Skal. Dit informatieplan is eind 2020 opgeleverd. De Skal Architectuur heeft tevens geleid tot een nieuw organisatie-model per 01-01-2021.

In het voorjaar van 2020 werd ook Skal geconfronteerd met Covid-19 en lag voor een belangrijk deel het uitvoeren van fysieke inspecties stil. In korte tijd is het met beschikbare IT middelen mogelijk gemaakt om de inspecties op afstand (niet fysiek) uit te voeren en thuis werken voor kantoorpersoneel te faciliteren via Microsoft Teams. Bovendien moest voorzien worden in benodigde hardware, software en communicatiemiddelen. De Skal cloud omgeving voorzag hierin en de continuïteit werd

gewaarborgd door het nemen van de juiste autorisatie- en security-maatregelen. Hiermee werd de continuïteit gewaarborgd van het primaire inspectie- en certificatieproces.

In de 2e helft van 2020 is volop voorgesorteerd op de komst van de nieuwe bioverordening. Covid-19 zorgde voor een herprioritering en daarmee herplanning van de projecten.

Ondanks uitstel van de implementatie van de EU-bioverordening is volop focus gelegd op de realisatie van:

- de implementatie van certificatie en toezicht op de verkoop van biologische producten aan de consument (project B2C),
- het in samenwerking met bedrijven uitvoeren van de pilot Digitale Inspecties, los van de eerste ervaringen met het op afstand inspecteren vanwege Covid-19 (project pilot Digitale Inspecties),
- het implementeren van gewijzigde regelgeving in het kader van de nieuwe EU-bioverordening en daarmee de start van het doorvoeren van noodzakelijke aanpassingen in bestaande systemen als ACM. Hierbij is prioriteit gegeven aan de inrichting van de nieuwe tariefstructuur o.b.v. het risicomodel, risicogericht toezicht en vernieuwing van het

certificatieproces waaronder retail en winkelketens (Project Optimalisatie ACM),

- het opzetten van een innovation lab, een omgeving waarin technisch de data van ACM nader is geanalyseerd ten behoeve van de opzet van een concept datamodel en het duiden van de kwaliteit van de data. Dit datamodel dient als basis voor een nieuw digitaal fundament en heeft geleid tot de bouw van de eerste dashboards en rapportages (project Digitaal Fundament),
- de nadere uitwerking van het privacybeleid in het kader van de AVG. Na de nulmeting begin 2020 heeft deze uitwerking geleid tot een door het management vastgesteld en herzien privacy- en securitybeleid (Project Privacy/Security).

In 2020 is de implementatie afgerond van het financiële systeem Visma.net ter vervanging van het verouderde boekhoudsysteem DBS. Hierbij is tevens een API koppeling gelegd tussen Visma.net en ACM. Eind 2020 is gestart met de implementatie van Pro-Active met als doel het proces van inkoopfacturen te automatiseren en te koppelen aan Visma.net. Met het in gebruik nemen van Pro-Active wordt tevens het intern proces van goedkeuren van inkoopfacturen geautomatiseerd en geautoriseerd vastgelegd.

Eind 2020 is gestart met de uitbouw van externe contacten. Ten behoeve van de opbouw van data voor het digitaal fundament zullen externe bronnen aangeboord en ontsloten moeten worden. Hiervoor lopen contacten met o.a. RVO en de Douane (import, TRACES).

Daarnaast is Skal de samenwerking aangegaan met het project Precisielandbouw PPS 4.0 i.s.m. Wageningen Economic Research met als projectscope digitalisering van de massabalans en de financiële keten in de sector. Het ontsluiten vanuit externe bronnen en exploitanten in de digitale biologische keten wordt een essentieel onderdeel.

Borging interne kwaliteit

Vanuit de Europese Verordening is het een vereiste dat Skal geaccrediteerd is door de Raad voor Accreditatie conform ISO 17065. De Raad van Accreditatie krijgt jaarlijks inzage in de documentatie en werkwijze van Skal om vast te kunnen stellen of Skal werkt conform de vastgestelde procedures. De uitvoering van taken moet plaatsvinden volgens het managementsysteem dat voldoet aan de ISO 17065 norm. De Raad voor Accreditatie heeft de accreditatie tot 1 oktober 2024 gecontinueerd. Het managementsysteem staat beschreven in het managementhandboek van Skal en verwijst naar de specifieke procedures waarin de werkprocessen van Skal zijn vastgelegd. Elke procedure kent een eigenaar die verantwoordelijk is voor de betreffende

procedure en de daarbij behorende werkinstructies en overige documenten. Het managementteam houdt toezicht op de uniformiteit in de werkwijze door het continue verifiëren van de werkafspraken met interne audits en afstemming in besluitvormende overleggen. Hierdoor worden verschillen in werkwijzen geminimaliseerd. In 2020 zijn de interne audits vanwege COVID-19 niet geheel conform planning uitgevoerd. De geconstateerde afwijkingen hebben betrekking op de aansluiting van de documentatie met de ISO 17065 norm en op de daadwerkelijke uitvoering en de documentatie. De afwijkingen worden afgehandeld door het nemen van correctieve maatregelen zoals het aanpassen van de documentatie dan wel de uitvoering van werkzaamheden. Op deze wijze vormen de geconstateerde afwijkingen input voor het continue verbeteren van de werkprocessen en besluitvorming.

Afhandeling klachten

Skal heeft haar klachtenprocedure volledig conform de Algemene Wet Bestuursrecht (kortweg Awb) ingericht. Dat betekent dat er in juridische zin een tweedeling is gemaakt tussen klachten en informatieverzoeken. Deze tweedeling was noodzakelijk, omdat de wettelijke procedures voor een klacht en een informatieverzoek niet met elkaar overeenkomen. Als er sprake is van een klacht, is altijd het gedrag van de betrokken medewerker onderwerp van het geschil. Wanneer er een klacht

binnenkomt over het functioneren van een medewerker, wordt deze behandeld door een daartoe bevoegde medewerker die niet zelf betrokken was bij het functioneren dat aanleiding gaf tot de klacht. In 2020 zijn er **drie** klachten over medewerkers ontvangen en **één** klacht over een extern ingehuurd medewerker. Na het onderzoek waren er **twee** gegronde klachten en **twee** ongegronde klachten. De **vier** klachten zijn in 2020 afgehandeld.

Afhandeling informatieverzoeken

Skal heeft **49** informatieverzoeken binnen gekregen via de website van Skal. Daarvan zijn er **2** nog in behandeling.

Afhandeling bezwaar en beroep

In 2020 zijn in totaal **11** bezwaren ingediend. Hiervan zijn er **twee** bezwaarschriften ingetrokken door de indiener. Van de ontvangen bezwaarschriften hebben er **zes** geleid tot een hoorzitting in 2020 en zullen er vier in 2021 op hoorzitting komen. In totaal zijn er **vier** bezwaarschriften ongegrond verklaard en de overige **vijf** worden in 2021 afgehandeld.

Beroepszaken 2020

Een geregistreerde heeft na een beslissing op bezwaar de mogelijkheid om hiertegen beroep in te dienen bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven (CBB). In 2020 zijn er **twee** beroepsschriften ontvangen en zijn er **vijf** zaken ter zitting behandeld bij het CBB. Het CBB heeft over deze vijf zaken nog geen uitspraak gedaan. In **twee** gevallen is er door de geregistreerde een Voorlopige Voorziening aangevraagd bij het CBB tegen een genomen besluit van Skal. In beide gevallen is de Voorlopige Voorziening afgewezen.

Klanttevredenheid 2020

In december 2019 en januari 2020 is in een online onderzoek uitgevoerd naar de tevredenheid onder bio-bedrijven over Skal (inspecties, kantoor, digitale dienstverlening). **817** bedrijven hebben aan dit onderzoek deelgenomen. Meer dan **drie kwart** van de bedrijven is van mening dat

het gedrag van de inspecteurs professioneel en integer is (**79%**) en dat de inspectierapporten goed leesbaar zijn (**77%**). **Ruim de helft** geeft aan altijd positief te spreken over de Skal-inspecties en inspecteurs (**54%**). Bedrijven zijn het meest positief over de professionaliteit van Skal. **70 procent** vindt Skal professioneel (**7%** niet). Verder vinden veel bedrijven dat Skal goed bereikbaar is per mail (**67%**) en per telefoon (**62%**). Bijna **twee derde** vindt dat Skal-medewerkers duidelijk communiceren (**66%**), dat Skal goed zichtbaar is in de bio-sector (**64%**), zorgvuldig is (**61%**) en vragen goed beantwoordt (**61%**). Bijna alle bedrijven geven aan dat informatieverstrekking via e-mail hun eerste voorkeur heeft (**89%**). Daarnaast geeft ook een aantal bedrijven aan dat dit hun **tweede** (**8%**) of **derde** voorkeur heeft (**1%**). Informatieverstrekking via de website of sociale media worden het minst vaak genoemd als **eerste, tweede** of **derde** voorkeur (**25% en 5%**). Bereidingsbedrijven geven significant vaker aan interesse te hebben in e-learning (**27%**) of webinars (**38%**) dan landbouwbedrijven (**15% en 21%**).

Bestuurszaken

Stichting Skal Biocontrole heeft sinds 2019 een nieuwe governancestructuur ingericht op basis van de nieuwe statuten waarmee het eerdere onderscheid tussen algemeen en dagelijks bestuur is vervallen. Op basis van deze statuten is een bestuur ingericht, bestaande uit drie onafhankelijke leden gekozen op basis van hun inhoudelijke en bestuurlijke kwaliteiten en twee leden op voordracht van de sector benoemd.

Het bestuur komt **zes** keer per jaar bijeen. Belangrijke gespreksonderwerpen waren in 2020: de planning en controlcyclus, implementatie van de nieuwe richtlijn en de externe audits van de Algemene Rekenkamer en de Europese auditdienst HFAA.

In 2020 heeft Skal afscheid genomen van voorzitter Rob Dortland, na bijna 10 jaar deze rol vervuld te hebben zat zijn termijn erop. Ook heeft Skal in 2020 afscheid genomen van de bestuursleden Simone Hertzberger en

Bart Kroon. Voor alle vrijgekomen posities zijn nieuwe bestuursleden geworden:

Bestuur en directie per 31-12-2020

Mevr. R. (Renée) Bergkamp; voorzitter, Dhr. A. (Adriaan) Koppens; penningmeester, Dhr. K. (Krijn) Poppe; bestuurslid op voordracht van BioHuis, Mevr. I. (Ivonne) Rietjens; bestuurslid op voordracht van BioNederland, Dhr. A. (Albert) Vermuë; bestuurslid, Mevr. N. (Nicolette) Klijnhout-Klijn; directeur.

Adviesraad Skal

Sinds eind 2019 werkt Skal met een Adviesraad. Deze adviesraad brengt advies uit aan het bestuur en de directeur van Skal. De adviesraad kan gevraagd en ongevraagd haar inbreng geven. De adviesraad bestaat uit **15** vertegenwoordigers uit de biologische sector en wordt voorgezeten door Ineke Mastenbroek als onafhankelijk voorzitter.

In 2020 is verder gezocht naar de invulling van vertegenwoordiging vanuit consumentenorganisaties. De consumentenorganisaties die benaderd zijn, hebben in eerste instantie afwijzend gereageerd. Uiteindelijk is er vanuit het Voedingscentrum een ad-hoc vertegenwoordiger aangesteld die geconsulteerd kan worden door de adviesraad.

Risicomanagement /wet- en regelgeving

Door de groei van Skal wordt het voldoen aan alle wettelijke verplichtingen onder andere op het vlak

van de AVG, Wet Open Overheid (opvolger Wob) en de aanbestedingsregelgeving steeds belangrijker. Daarnaast wordt ook de verantwoordelijkheid van Skal als werkgever steeds groter (eind 2021 ruim 100 medewerkers in dienst). Hiervoor moet de back-office van Skal worden versterkt. In 2021 zal ingezet worden op het implementeren van privacy beleid, professionaliseren van de inkoopfunctie en het verstevigen van facilitair en human resource management. Ook zal de verdere uitrol van de verbetering van het ICT-fundament aandacht behoeven, dit om Skal meer servicegericht te maken naar de exploitanten.

Bovenstaande is belangrijk om risico's op het gebied van datalekken, arbo- en werkgevers-aangelegenheden en aanbesteding goed te kunnen beheersen. Daarnaast wordt er in samenspraak met LNV gekeken naar juridische risico's die Skal loopt, met name op het gebied van aan importgerelateerde rechtszaken, goed te beheersen. Deels door juridische ondersteuning (en mogelijk meer wettelijke bevoegdheden).

Hiervoor is ook een gezonde ontwikkeling van het eigenvermogen een belangrijke factor. In afstemming met LNV zal Skal, mede in opdracht van het bestuur, de groei van het eigenvermogen monitoren in het licht van de steeds weer sterk groeiende omzet. Naast het hebben van voldoende liquiditeit (minimaal drie maanden kosten) moeten ook financiële risico's afgedekt blijven en dient er voldoende investeringsruimte te blijven.

“Samen werken we aan de betrouwbaarheid van het biologische keurmerk.”

Hindrik Swarts, proces- en informatieanalist

Als proces- en informatieanalist analyseert Hindrik Swarts de informatiebehoefte binnen de verschillende processen van Skal. Het is van belang dat binnen alle processen de juiste informatie op het juiste moment beschikbaar is.

Hoe veelzijdig en inhoudelijk boeiend de biologische sector is, verrast hem iedere dag weer. “Het constant schakelen van inhoudelijke vraagstukken naar de processen binnen Skal maar ook binnen biologische bedrijven maakt mijn werk ontzettend dynamisch. Alleen als je echt goed snapt wat er in bedrijven en in hun keten gebeurt, kun je processen binnen Skal verbeteren.” Dat kan alleen samen met zijn collega's. Zij hebben de inhoudelijke kennis. “Samen werken we aan de betrouwbaarheid van het biologische keurmerk.”

Door zijn werk is hij steeds meer in de belangrijke uitgangspunten van biologisch gaan geloven. ‘Als je ziet met hoeveel liefde en passie producenten van biologische producten hun werk doen, is het fijn om onderdeel van deze sector te mogen zijn.’ Hiervoor werkte hij bij een commercieel bedrijf. ‘Dat ik nu een maatschappelijke bijdrage lever en me mag inzetten voor de betrouwbaarheid van het biologische keurmerk, geeft me veel voldoening.’

[Lees verder online](#)

10. Vooruitblik 2021

Grip op Corona

2021 zal voor iedereen in het teken staan van het hopelijk spoedige einde van de verspreiding van het corona-virus. We hopen dat alle overheidsmaatregelen snel effect zullen sorteren en het normale leven weer in zicht komt. Tot die tijd werken de Skal-medewerkers zoveel mogelijk vanuit huis en voeren de inspecteurs de inspecties uit onder een streng corona-protocol.

Verwachte groei bio-sector in 2021

Voor de handel in biologische goederen is de ontwikkeling van de biologische sectoren in de andere EU-landen van belang en deze groei is nog steeds aanzienlijk. Gezien het feit dat Nederland een doorvoerland is en blijft (**één derde** van alle Europese import loopt over Nederland), is de verwachting dat de groei aan importvolume en het aantal handels- en bereidingsbedrijven continueert.

De verwachting is dat de groei in de bio-sector in 2021 vooral zal liggen in de groei in omvang en omzet van de huidige bio-bedrijven. In de prognose van 2021 is dit terug te zien in een verwachte netto groei van **1,4 %** in het aantal aangemelde bedrijven, namelijk **2,6 %** voor verwerking, handel en opslag en **0,5 %** voor landbouw.

Start certificatieplicht verkoopkanalen consument

De aanscherping van de interpretaties van de wettelijke certificatieplicht van bedrijven betrokken bij de directe verkoop van bio-producten aan consumenten (supermarkten, marktkramen en webshops) zal een flinke groei van het aantal gecertificeerde bedrijven tot gevolg hebben in de periode 2021-2023. Een schatting is dat er **2.000** verkooppunten zullen worden gecertificeerd in 2021 (inclusief winkelketens).

Nieuwe bio-verordening per 2022

In 2018 is de nieuwe Europese bio-wetgeving gepubliceerd, Verordening Nr. 2018 /848. De invoer van deze nieuwe wetgeving is als gevolg van de corona pandemie met een jaar uitgesteld en zal nu ingaan op 1 januari 2022. Om het geheel te kunnen implementeren, is binnen Skal een omvangrijk veranderingstraject gestart dat projectmatig zal worden uitgevoerd. Het goed voorlichten van de bestaande bio-bedrijven over de nieuwe bio-wetgeving ziet Skal als een kerntaak voor 2021.

Actief toezicht op niet-aangemelde bedrijven

Skal zet zich in 2021 actief in om bedrijven die niet zijn gecertificeerd, maar wel bio-producten verkopen te benaderen en ze te wijzen op de certificatieplicht. Deze bedrijven dienen zich te laten certificeren of moeten stoppen met de verkoop van biologische producten.

Ontwikkeling toezichtsarrangementen

Skal werkt vanaf 2021 met toezichtarrangementen voor verkooppunten en normaal- en hoog risicoprofiel voor de overige bio-bedrijven. Ook de niet-aangemelde bedrijven vormen een aparte categorie in zowel certificatie als toezicht. Met deze toezichtarrangementen zal er een transparantere en rechtvaardigere verdeling van de toezichtlast ontstaan. De **10%** bedrijven met de hoogste risico's krijgen meer toezicht, waaronder twee volledige inspecties.

Aandacht voor automatisering en data

Door de groei in zowel omzetvolume als complexiteit van de biologische sector is een verdere automatisering en standaardisering van de werkprocessen van Skal noodzakelijk. Bovendien vraagt de nieuwe bio-verordening om nieuwe IT-systemen en aanpassingen in de bestaande IT- infrastructuur. Een steeds verdere borging van het inspectie- en certificatieproces moet de efficiency van de organisatie verder verbeteren, waarbij digitaal inspecteren een belangrijk doel is. Hiervoor wordt in 2021 een nieuw digitaal ICT fundament gelegd waarmee data-gedreven werken wordt ingeluid.

Certificatievoorwaarden vernieuwd

De certificatievoorwaarden (Skal Reglement 11) zijn per 1-1-2021 vernieuwd, inclusief de weging van non conformiteiten. In 2021 zal Skal het handhavingsbeleid verder vernieuwen met inspraak van de verschillende stakeholders. De vernieuwde sanctiesystematiek zal worden gepubliceerd, zodat de weging van afwijkingen transparant is.

Mogelijke herziening van de wijze waarop de controle van de biologische productie en handel in NL is ingericht

In reactie op een aantal bevindingen van de HFAA heeft het ministerie van LNV besloten om een evaluatie te laten uitvoeren over de inrichting van het Nederlandse controlesysteem op de biologische productie. Met alle betrokken organisaties zal bekenen worden of zaken effectiever en/of efficiënter ingericht kunnen worden. Te beginnen bij de wijze waarop de importcontrole plaatsvindt. In de tweede helft van 2021 zullen de bevindingen van de evaluatie met de bio-sector gedeeld worden en mogelijke aanbevelingen getoets worden op wenselijkheid en uitvoerbaarheid.

“Dat heeft grote gevolgen voor ons, maar ook voor de sector.”

Sara Kuijer, projectleider Business2Consumers

Vanaf 2021 gaat Skal ook de verkooppunten van biologische producten certificeren. Een verandering die ingrijpend is voor marktkramen en supermarkten en ook voor Skal, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de certificatie en het toezicht. Daar weet Sara Kuijer als projectleider Business2Consumers alles van.

Volgens de biologische wetgeving geldt de certificatie- en meldingsplicht ook voor de rechtstreekse verkoop. Daarmee wordt bedoeld dat het product door de handen van de verkoper naar die van de consument of gebruiker gaat. Na jaren voor grote commerciële organisaties in de farmaceutische en voedingsindustrie te hebben gewerkt, besloot Sara Kuijer dat ze graag in dienst wilde bij een bedrijf of organisatie waar ze achter kon staan. Sinds 2018 werkt ze als Specialist Toezicht en Ontwikkeling bij Skal. Toen haar leidinggevende vroeg waar ze blij van werd, antwoordde ze: een uitdaging. Met het project Business2Consumers (B2C) wordt ze op haar wenken bediend. Skal gaat vanaf 2021 namelijk invulling geven aan het toezicht op tweeduizend winkels en naar schatting driehonderd marktkramen. “Dat heeft grote gevolgen voor ons, maar ook voor de sector.”

[Lees verder online](#)

Colofon

Dit jaarverslag is een uitgave van Stichting Skal Biocontrole.
Skal Biocontrole is toezichthouder op de biologische productie,
aangewezen door het ministerie LNV.

Eindredactie: Skal Biocontrole, Zwolle
Ontwerp: Viesrood, Zwolle

Stichting Skal Biocontrole
Postbus 384, 8000 AJ, Zwolle
www.skal.nl

Skal > BIO CONTROLE